

În ședința festivă de la 20 august 1974, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a subliniat și a mărturisit în Mesajul adresat Domnului Președinte, Nicolae Ceaușescu, nu numai avântul creator al poporului român «pe drumul celei mai înfloritoare propășiri economice, culturale, politice și sociale», ci și deosebita apreciere de care se bucură țara noastră în lumea contemporană. «Avem înăuntrul o țară frumoașă» — se spunea în acest Mesaj — cu oameni uniți, înfrățiți între ei, cu oameni care nu precupețesc nici un efort pentru continua dezvoltare și înflorire a Patriei, pentru asigurarea independenței și suveranității ei, iar prin susținerea și promovarea cu energie a celor mai echitabile principii de conviețuire între state și popoare, țara noastră se bucură de o largă apreciere în toată lumea și este socotită între țările care au adus cea mai substanțială contribuție la instaurarea unui climat de pace și cooperare între state și popoare».

Stăpinită de aceleași sublimе sentimente și călăuzită de un înalt patriotism, conducerea Bisericii noastre a asigurat apoi în cuvinte vibrante, pe Domnul Nicolae Ceaușescu, președintele Republicii, că «Biserica Ortodoxă Română, împărțind bucuria realizărilor celor trei decenii de viață nouă, își va spori și în viitor râvna și lucrarea ei de sprijinire a tuturor acțiunilor obștești pentru propășirea Patriei, pentru păstrarea independenței și suveranității ei, pentru creșterea prestigiului țării și a poporului nostru în toată lumea».

STUDII ȘI ARTICOLE

Diac. Prof. N. I. Nicolaescu

SCURT ISTORIC AL TRADUCERII SFINTEI SCRIPTURI. PRINCIPALELE EDIȚII ALE BIBLIEI ÎN BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ

Cele dinți traduceri ale Sfinței Scripturi. — Opera de traducere a Sfinței Scripturi, cartea de capetenie a creștinismului, are o foarte lungă și instructivă istorie. Pentru Vechiul Testament, punctul ei de plecare se află în veacul al șaselea înainte de Hristos, când căpeteniile religioase ale iudeilor paleștineni, de curînd înapoiți în patrie, și-au dat seama că, în timpul exilului babilonic, vechea limbă ebraică — în care erau scrise și fuseseră folosite pînă atunci cărțile lor sfînte — trecuse în rîndul limbilor moarte și că locul ei îl luase, pînă și în Iudeia, o altă limbă, *aramaică*.

Renașterea religioasă și națională a iudaismului postexilic, care era concepută ca o restaurare integrală a credinței și datinilor strămoșești, își avea reazemul principal în respectul nutrit de toți iudeii față de cuvîntul lui Dumnezeu din cărțile scrise de Moisi și de Prooroci. Cu excepția citorva bătrîni mai instruiți și mai evlavioși, care nu și-uitaseră limba strămoșească, graiul acestor străvechi cărti nu mai era însă accesibil decît învățaților din noua generație. Acestora le-a revenit așadar sarcina de a le transpune în aramaică, limba cea nouă a întregului popor și mijlocul de comunicare a iudeilor cu popoarele vecine.

La început, traducerea se făcea pe cale orală și spontan, în adunările de cult din sinagogi, unde se citeau și se explicau periodic fragmente din cărțile sfînte. Cu vremea, au apărut și traduceri scrise, însoțite mai totdeauna de scute glose exegetice. Pe primul loc, în atenția sinagogilor și a traducătorilor, s-au aflat totdeauna cele cinci cărți ale lui Moisi. Aceste traduceri și comentariile însoțitoare au dat naștere colecțiilor denumite *Targumî*, cuvînt aramaic care la origine însemna «traduceri» și care mai pe urmă a dobîndit înțelesul de parafraze, note explicative, comentarii. Cele mai de seamă colecții de acest fel, din cîte au ajuns pînă la noi, sînt Targumul atribuit lui Onkelos, Targumul lui Jonatan, Targumul Ierusalimi I, Targumul Ierusalimi II și Targumul Samaritan, toate datînd dinainte de era noastră.

Următorul pas înainte pe calea traduceri cărților Vechiului Testament a fost făcut, după trei secole, de învățații iudei din orașul egiptean Alexandria, mare centru cultural în vremea aceea și patria adoptivă a unei însemnate colonii de iudei. Aceștia au tradus în limba greacă (în «dialectul comun»), într-o perioadă de cîteva generații (sec. III și II î.e.n.), toate cărțile Vechiului Testament ebraic. Traducerea era ce-

rută de faptul că și iudeii din diaspora părăsiseră vechea limbă ebraică și nu cunoșteau aramaica, spre a se putea folosi de targumii apăruiți în Palestina. Limba lor curentă era de multă vreme greacă, care, în urma cuceririlor lui Alexandru cel Mare și a expansiunii culturii elene, se răspândise — în dialectul comun, numit și dialectul alexandrin — în mai toate ținuturile din bazinul Mării Mediterane și devenise vehiculul schimburilor de idei între popoarele din acea parte a lumii.

Autorii acestei traduceri au adăugat în canonul biblic al Vechiului Testament și scrierile sfinte care apăruseră după exilul babilonic și care fuseseră scrise direct în limba greacă. Aceste traduceri în grecește ale cărților ebraice din canonul palestinian și noile cărți primite în canonul biblic alexandrin au alcătuit colecția denumită *Septuaginta*, care s-a bucurat de la început de o încredere egală cu cea atribuită textului ebraic original și care a ajuns destul de curând să fie folosită și în sinagogile din Palestina, mai ales în sinagogile iudeilor ziși eleniști.

Istoria controverselor religioase, care n-au lipsit mai niciodată din sînul iudaismului postexilic și care îmbrățișau o mare varietate de teme, n-a înregistrat nici o atitudine de neîncredere cu privire la fidelitatea traducerii din Septuaginta față de textul original și nici o opoziție față de primirea în canonul biblic a cărților apărute după exil. Nu s-au ivit obiectii nici cu privire la faptul că, în Septuaginta, cărțile mai noi n-au fost așezate la sfîrșit, ca un grup deosebit sau ca un adaus suplimentar, ci erau intercalate cu cele vechi. Aceasta arată că, pentru iudei, noile scrieri primite în canon aveau aceeași valoare și autoritate cu cele din vechea Biblie ebraică.

Demn de remarcat este și faptul că învățații iudei din Palestina și din diaspora n-au manifestat vreo neîncredere nici cu privire la capacitatea limbilor aramaică și greacă — pe care, ca limbi ale opresorilor, ar fi putut fi ispițiți să le privească cu antipatie — de a exprima ideile dumnezeiești din Sfînta Scriptură. Ba unii au mers chiar atît de departe cu admirația și elogiile la adresa Septuagintei, încît au susținut că cei care au tradus-o din ebraică au lucrat, ca și sfinții autori ai originalilor cărților biblice, sub călăuzirea, supravegherea și inspirația directă a Duhului lui Dumnezeu.

Cele mai multe din traduceriile apărute în primele veacuri creștine au fost făcute, pentru cărțile Vechiului Testament, după textul grecesc al Septuagintei. Septuaginta n-a rămas însă, în această epocă, singura sursă și apologetul Tertulian atestă că, și pe vremea lor, Septuaginta era folosită cu respect în toate sinagogile din diaspora. Cum însă, în connețagăduit dintre străvechile profeții mesianice din Vechiul Testament și viața Intemeietorului creștinismului — controverse în care și unii și alții se foloseau de textul Septuagintei —, creștinii ieșeau mai totdeauna birutorii, reprezentanții iudaismului au început să devină ostili Septuagintei și s-o înlocuiască cu noi traduceri în limba greacă. Așa au apărut, în secolul II și III, traduceriile efectuate, pentru uzul sinagogilor, de către

Aquila, Teodotion și Symach și alte cîteva menționate de Origen în scrierile sale și transcrise parțial în monumentală sa lucrare *Hexapla*.

Transpunerea cuvîntului lui Dumnezeu în limbile aramaică și greacă arată că iudaismul, care pînă în zilele noastre a rămas credincios străvechilor sale datini religioase, n-a atribuit niciodată vreunei limbi caracterul de «limbă sfințită» și n-a împărțit prejudecata că numai unele limbi ar fi apte și vrednice să exprime, pe înțelesul tuturor, ideile sfinte pe care Dumnezeu le-a comunicat aleșilor săi pe calea Revelației supranaturale. Iar acest fapt a slujit răspîndirii credinței monoteiste și nădejii mesianice între neamuri, pregătind astfel terenul duhovnicesc în care avea să fie semănat cuvîntul Evangheliei lui Hristos.

Vechile traduceri creștine ale Sfintei Scripturi. — Creștinii, ale căror cărți sfinte au fost scrise direct în dialectul comun al limbii elene — cu excepția Evangheliei după Matei, care a fost scrisă înții în aramaică și după aceea în greacă —, au preluat de la iudei canonul biblic al Vechiului Testament, cu toate cărțile aflate în Septuaginta și l-au completat cu cele douăzeci și șapte de cărți ale Noului Testament. Iar cînd aria misionară și structura lingvistică a Bisericii s-au lărgit, Sfînta Scriptură — în dubla ei componență: Vechiul și Noul Testament — a fost tradusă, rînd pe rînd, într-o mulțime de alte limbi: *siriacă* (Peșitta, sec. II); *Filoxeniană* (sec. VI); a lui Paul de Tella (sec. VII); *latină* (Vetus Itala (sec. II); *Vulgata* efectuată de Ferictul Ieronim între anii 390—405); *bohairică* și *sahidică* (sec. II—III); *gotică* (sec. IV); *armeană* (sec. V); *georgiană* sau *gruzină* (sec. V); *etiopiană* (sec. IV); *slavonă* (sec. IX); *arabă* (sec. X); *germană* (sec. XI—XIII); *franceză* (sec. XII—XIII); *italiană* (sec. XIII); *spaniolă* (sec. XIII); *engleză* (sec. XIII—XIV); *poloneză* (sec. XIII—XV). Alte cîteva traduceri vechi cuprind doar unele cărți biblice, pe primul loc situîndu-se Psaltirea și Evangheliile, cărți utilizate integral în serviciul liturgic al Bisericilor Ortodoxe.

Din istoricul, varietatea și autoritatea acestor traduceri ale Bibliei, se desprinde constatarea că nici Biserica creștină dinainte de Marea Schismă de la 1054, cînd s-a rupt în două Trupul tainic al lui Hristos și dinainte de Reforma protestantă din veacul al XVI-lea, care a deschis procesul unor noi dezbinări între creștini, n-a cunoscut prejudecata că numai anumite limbi ar fi chemate să exprime cuvîntul lui Dumnezeu din Sfînta Scriptură și să fie sfințite prin utilizare liturgică. Interesul Bisericii din epoca patristică s-a îndreptat în permanență nu spre slova care, ca tot ce este omenesc, îmbătrînește și moare, ci spre ideile dumnezeiești care sînt neschimbătoare și vesnice și care, după porunca lui Hristos (Matei XXVIII, 19—20), se cer a fi vestite în toate limbile de pe suprafața pămîntului.

De aceea Biserica veche nu numai că n-a oprit, ci chiar a sprijinit traducerea Sfintei Scripturi în limbile vorbite de grupările etnice din sînul ei și s-a îngrijit de revizuirea și înlocuirea traducerilor care se învechiseră și nu mai erau înțelese cu ușurință de credincioși.

Obiceiul Bisericii apusene de a folosi numai limba latină în cult, în învățământul pentru pregătirea clerului, în actele oficiale, în discuțiile teologice și adesea chiar în predică și mai cu seamă decretul prin care Conciliul Tridentin (în sesiunea a IV-a din 8 aprilie 1546) a impus versiunea Vulgata ca text autentic și oficial al Bibliei pentru toți creștinii romano-catolici, au descurajat — iar uneori chiar au frânat, dată fiind posibilitatea lovirii traducărilor cu aspre pedepse bisericești — orice nouă inițiativă de a transpune Sfânta Scriptură în limbile moderne.

Declarând că Biblia latină din versiunea Fericitului Ieronim este întru totul conformă cu originalul, episcopi întruniți în Conciliul Tridentin au ignorat faptul că, chiar după spusele Fericitului Ieronim, nici un traducător nu este în stare să redea cu fidelitate absolută idelle cuprinse în textul original al cărților biblice și că Vulgata însăși conține numeroase greșeli de traducere și inexactități, și acestea nu numai la versete care ar putea fi socotite oarecum secundare sub raportul credinței sau al moralei, ci uneori chiar în pericole cu caracter vădit doctrinar.

Ideea despre existența unor limbi privilegiate din punct de vedere religios a apărut tirziu, spre sfârșitul evului mediu. Obișuia ei trebuie căutată în metodele de luptă ale cercurilor eclesiastice din Apus, care se opuneau înnoirilor bisericești propuse de reformatori și înfăptuirilor culturale inițiate de Renaștere. Au fost prezentate ca «sfințe» mai întâi cele trei limbi în care s-a scris, din porunca lui Pontiu Pilat, tăblița pusă pe crucea Mîntuitorului, la răstignire: «Iisus Nazarineanul, împăratul Iudeilor. Și acest titlu ... era scris în ebraică, greacă și latină» (Ioan XIX, 19—20). Prea puțin șiau însă că nu era vorba de ebraică biblică, limbă de mult părăsită, ci de aramaica vorbită în vremea aceea în Palestina. În părțile noastre, a fost prezentată ca «sfință» — de cercurile opuse înnoirilor culturale în viața Bisericii care adoptaseră în cult limba slavonă — și slavona din secolul IX, deși românii n-au vorbit-o niciodată.

Faptul că unele limbi din vechime au devenit biblice, prin munca traducărilor, și că au fost introduse, prin măsuri administrative, și în serviciul liturgic al unor Biserici, nu le-a sustras procesului firesc al îmbătrînirii, căci mai toate au intrat, după o perioadă mai lungă sau mai scurtă, în rîndul limbilor moarte și au trebuit să fie înlocuite atît în Biblie cît și în cult. De acest lucru s-a convins, în cele din urmă, și conducerea Bisericii Romano-Catolice, care a hotărît, la Conciliul II Vatican, ca episcopatul din fiecare țară să aibă libertatea de a introduce în cult, treptat sau dintr-o dată, limba vie a credincioșilor și să renunțe astfel la anacronica datină a monopolului limbii latine asupra serviciilor divine oficiate în bisericile romano-catolice.

Într-adevăr, multe din limbile în care a fost tradusă Sfânta Scriptură au intrat în categoria limbilor moarte, ca și ebraica din textul original al Vechiului Testament, aramaica din Targumi — pe care au vorbit-o Domnul nostru Iisus Hristos, Sfinții Apostoli și cei dinții creștini din Palestina — și greaca din Septuaginta, din textul original al Noului

Testament și din literatura patristică veche. Altele s-au învechit atît de mult încît, cu toate încercările de înnoire și de adaptare la care au fost supuse, n-au mai putut ține pasul vremii și a fost nevoie să se întreprindă noi traduceri ale Bibliei.

Reluarea muncii de traducere a Sfintei Scripturi, de data aceasta pe baze mai științifice, a fost inițiată de mișcarea culturală cunoscută sub numele de Renaștere și a fost apoi sprijinită de interesul filologilor pentru studiul limbilor clasice. Această muncă a fost mult încurajată și de născocirea tiparului. Ea a căpătat un avînt deosebit în epoca înfîpțării și afirmării conștiinței naționale a popoarelor. Așa s-a ajuns ca Biblia să fie tradusă și tipărită, pînă în zilele noastre, în aproape două mii de limbi și dialecte și să dețină, în comparație cu alte scrieri, un record cu totul excepțional.

Primele traduceri de cărți biblice în limba română — Interesul și grija pentru traducerea Sfintei Scripturi în limba vorbită de credincioși n-au lipsit nici Bisericii Ortodoxe Române. Pentru poporul român, activitățile culturale au fost însă, veacuri de-a rîndul, stînjinite, căci el s-a aflat, ca asezare geografică, în calea mai tuturor popoarelor migratoare venite dinspre răsărit și a trăit în grele condiții politice. În plus, țărilor românești de la răsărit și sud de Carpați, dominația otomană le-a impus mai întîi grele războaie de apărare și apoi tributuri istovitoare.

Vitegia vremurilor n-a slăbit însă încrederea poporului român în destinul său istoric și n-a izbutit să-i stingă setea de libertate, cultură și progres. Iar în lupta sa neîntreruptă pentru unitate națională, independentă politică și propășire culturală, poporul român a avut în Biserica Ortodoxă nu numai un aliat de nădejde, care să-l mîngîie și să-l îmbărbăteze în vremuri de restriște, ci și o slujitoare activă și devotată în zilele de liniște și de muncă.

Primele texte scrise în limba română datează din secolul XV sau de la începutul secolului XVI, iar cele dinții manuscrise care cuprind texte biblice în traducere românească provin din nordul Transilvaniei și au apărut pe la sfîrșitul secolului XV sau în prima jumătate a secolului XVI. Originalele acestor prime traduceri fuseseră însă scrise cu mult timp înainte, obișuia lor pierzîndu-se în frământările vremii. Traducerile ajunse pînă la noi sînt copii făcute mai tirziu, de caligrafi ale căror nume nu ne sînt cunoscute¹. Ele cuprind deci o limbă și o teologie cu mult mai vechi decît data apariției lor, o limbă și o teologie care circulau de multă vreme, mai ales prin călugării misionari, în toate regiunile locuite de români.

Traducerile biblice — ca de altfel și cele ale cărților de slujbă bisericească și de învățură creștină — au apărut pe un fond cultural pregătît cu anticipație și de aceea, cînd au putut fi difuzate prin intermediul tiparului, au fost bine primite pretutindeni. De fapt, românii sînt din fire deschiși spre ideile noi și înaintate, iar această însușire i-a făcut

1. N. Cartojan, *Istoria literaturii române vechi*, vol. I, București, 1940, p. 47—49.

să se numere printre cele dintii popoare care au înțeles din primul moment importanța excepțională a tiparului pentru răspîndirea culturii și care și-au procurat tiparnițe de îndată ce au avut posibilitatea să le aducă în țară și să le folosească în voie.

Primele traduceri de cărți biblice în limba română, descoperite pînă acum în manuscrise, sînt următoarele :

— *Codicele voronețan*, descoperit în 1871 la Mînăstirea Voroneț din nordul Moldovei. Este un manuscris de format mic ; îi lipsesc multe file de la început, de la mijloc și de la sfîrșit. Paginile (vreo 170) care s-au găsit cuprind aproape unsprezece capitole (XVIII, 14—XXVIII, 31) din cartea Faptele Apostolilor, Epistola Sf. Iacov, Epistola I-a a Sfîntului Apostol Petru și o bună parte din Epistola a II-a a Sfîntului Apostol Petru. Originalul transcris în sec. XVI a cuprins, probabil, traducerea tuturor cărtilor Noului Testament și arăta, poate, într-o însemnare finală, și numele vrednicului traducător.

— *Psaltirea Scheiană*. A fost numită astfel după numele lui D. C. Sturdza-Scheianu (din Scheii Brasovului), un mare colecționar de documente istorice, care în 1884 a dăruit-o Academiei Române. Manuscrisul, care numără 530 pagini, a fost scris, pentru uz liturgic, de trei copisti diferiți. Cuprinde, în afară de Psaltirea propriu-zisă, și cîteva texte alese din Vechiul și Noul Testament (Cîntarea lui Moisi, Rugăciunea Anei, mama lui Samuil, cîntarea Sfintei Fecioare Maria etc.) precum și Simbolul atanasian. Cercetările întreprinse pînă acum n-au putut stabili dacă ne aflăm în fața unei traduceri recente, sau este vorba, mai degrabă, de o copie a unui original de dată mai veche.

— *Psaltirea Voronețeană*. A fost descoperită, la 1882, în Mînăstirea Voroneț, de renumitul folclorist Simion Florea Marian ; după ce a ajuns în posesiunea lui D. C. Sturdza, a fost dăruită Academiei Române. Manuscrisul prezintă mai întîi textul slavon al Psalmilor și apoi traducerea lor în limba română, frazele românești alterînd cu cele slavone. Îi lipsesc primele 58 de file. Nici în privința lui nu știm dacă avem de-a face cu o traducere făcută în secolul XVI, sau este cazul să ne gîndim la utilizarea de către caligraf a unei traduceri românești cu mult mai vechi. Lucrarea marchează un pas important în calea spre scoaterea limbii slavone din cult și înlocuirea ei cu limba română.

— *Psaltirea Hurmuzachi*. Poartă această denumire după numele cunoscutului istoric și marelui patriot bucovinean Eudoxiu Hurmuzachi, inițiatorul colecției de documente a Academiei Române. După opinia unor cercetători, această Psaltire este copia unui manuscris de dată mai veche ; după concluzia altor specialiști, ne aflăm în posesia autografului traducătorului din slavonește. Limba, scrisul și caracteristicile tehnice ale hîrtiei duc la concluzia că manuscrisul provine din ținutul Maramureșului, deși copistul pare să se fi tras din sud-estul Transilvaniei. Atît morfologia, cît și lexicul cuprind foarte multe cuvinte moștenite din străvechiul nostru patrimoniu latin, precum și numeroase provincia-

lisme. Nu lipsesc unele cuvinte și influențe ale limbii slavone, din care s-a făcut traducerea. Datează tot din secolul XV sau din prima jumătate a secolului XVI și cuprinde, ca și celelalte trei, cunoscutul fenomen al rotacismului.

Aceste manuscrise biblice, ca și primele texte scrise în limba română, sînt deosebit de importante pentru cunoașterea fazelor prin care a trecut limba vorbită de înaintașii noștri, pînă să se ajungă la încheierea și înflorirea frumoasei și bogatei noastre limbi literare. Ele ar merita însă să fie studiate mai temeinic și din punct de vedere teologic și bisericesc, spre a se stabili în ce măsură depind de alte traduceri ale Sfintei Scripturi, care era stadiul gîndirii și exprimării teologice românești la data apariției lor și dacă traducătorii de mai tîrziu ai Bibliei le-au folosit în vreo măsură în greaua și mișcătoarea lor strădanie cărturarească.

Vechile tipăriți de cărți biblice folosite în cult. — În Bisericiile Ortodoxe, citirea de pericope alese din Sfîntă Scriptură și de rugăciuni de inspirație biblică alcătuiesc structura fundamentală și conținutul doctinar al tuturor serviciilor divine destinate instruirii și sfințirii credincioșilor. Sfînta Scriptură este citită de credincioși și în afara Bisericii, ea fiind pentru toți cea dintîi carte de zidire sufletească. Dar cînd cuvintele ei sînt roșite și ascultate în Biserică și cînd momentele soteriologice vestite de ea sînt comemorate solemn în cadrul slujbelor duminicești din duminici și sărbători, aceste cuvinte și evenimente sfînte nu mai aparțin doar trecutului, ci devin prezente, vii, actuale și adînc gîritoare pentru toți cei de față, aceștia transpunîndu-se prin credință în ambianța lor și luînd parte «în Duh» la desfășurarea lor.

Locul cel mai de cinste este atribuit, în rînduiala sfințelor slujbe, textului celor patru Evanghelii, urmat de cel cîvenit celorlalte cărți din Noul Testament («Apostolul») și cărții Psalmilor din Vechiul Testament. O atenție deosebită, în structura unor servicii divine ca Vecernia și Utrenia, este acordată proorociilor cu sens mesianic și evenimentelor religioase cu caracter de preînchipuiri profetice sau de etape pregătitoare ale epocii mesianice întemelteate în Jume de Domnul Hristos și înfăptuite, pentru fiecare generație de credincioși, prin activitatea catehetică, liturgică și pastorală a Bisericii.

În Biserica noastră strămoșească este îndătinată regula ca, odată cu răspîndirea Sfintei Scripturi în rîndul credincioșilor, să fie pusă în circulație și cartea de învățătură creștină ortodoxă denumită *Cazanie*. Această carte pune la îndemîna tuturor și pe înțelesul fiecăruia explicațiile exegetice și substanța doctrinară de care au neapărată trebuință pentru dreapta înțelegere și înțeleapta urmare a cuvîntului lui Dumnezeu din Sfînta Scriptură. Cazania este în așa fel întocmită, încît lectura ei să se facă, cu toată evlavia, în Biserică, după citirea Evangheliei zilei, în cadrul Sfintei Liturghii, la care sînt chemați să ia parte toți credincioșii, în fiecare duminică și sărbătoare mai însemnată din cursul anului bisericesc.

Așa se explică faptul că, în Biserica noastră, cele dintîi tipărituri de cărți biblice sînt cele folosite în cult: *Psaltirea*, *Dumnezeiasca Evanghelie* și *Apostolul*, precum și faptul că și tipărirea Cazaniei este anterioară, ca dată, tipăririi Noului Testament și a întregii Biblii. Tot așa se explică și faptul că edițiile de cărți liturgice — inclusiv *Psaltirea*, *Dumnezeiasca Evanghelie* și *Apostolul* — sînt mult mai numeroase decît cele ale Noului Testament sau ale întregii Biblii.

Această situație, care se întîlneste și în celelalte Biserici Ortodoxe, nu este expresia unei subaprecieri a importanței majore a Sfintei Scripturi ca cel dintîi izvor al Revelației divine supranaturale, ci ține de specificul esențial al Ortodoxiei, care a știut din totdeauna să păstreze un echilibru desăvîrșit între Sfînta Scriptură și Sfînta Tradiție, pe de o parte și între acestea două și Sfînta Biserică, pe de altă parte. Căci substanța doctrinară a Sfintei Scripturi nu se află numai între scoarțele care-i ocrotesc slovele, ci și în Sfînta Tradiție și în Sfînta Biserică, iar Biserica este așezămîntul dumnezeiesc chemat și împuternicit s-o împărtășească efectiv credincioșilor, prin intermediul serviciilor divine oficiate de membrii ierarhiei bisericești.

Cele mai vechi și mai importante tipărituri de cărți biblice traduse în limba română și destinate uzului liturgic sînt: *Tetraevangheliul slavo-român*, tipărit de Filip Moldoveanu la Sibiu, în jurul anului 1550, aceasta fiind prima tipăritură bilingvă din țara noastră (din această carte, numai unele fragmente au fost descoperite pînă acum); — *Tetraevangheliul*, carte tipărită la Brașov, în 1560—1561, de diaconul Coresi și diaconul Teodor, după o traducere mai veche, cum rezultă din introducerea lui Coresi la Catehismul din 1559: «nește creștini buni socotiră și scoaseră cartea den limba sâbească pre limba rumânească»; — *Praxiul* (sau «Lucrul Apostolesc», adică *Apostolul*), tipărit de Coresi la Brașov în 1563 și — *Psaltirea*, tipărită de Coresi tot la Brașov, în 1570, amîndouă după vechi traduceri maramureșene, din care au fost scoase — ca de altfel și din celelalte tipărituri coreșene — caracteristicele fonetice ale graiului maramureșean, a fost înlocuită topica limbii slavone și multe din provincialisme au fost înlocuite prin cuvinte de largă circulație între românii din Transilvania, Moldova și Țara Românească; — *Psaltirea slavo-română*, tipărită de Coresi la Brașov, în 1577, care poartă, la sfîrșit, însemnarea: «eu diacon Coresi, dacă vădun că mei toate limbile [= neamurile] au cuvîntul lui Dumnezeu în limba [lor], numai noi Rumânii n'avăm și Hristos zice la Matei XXIV, 15: Cîne ce-teaște să înțeleagă și Pavel apostolul încă scrie la I Corinteni XIV, 19: că întru besearcă voiu mai vartos cînci cuvinte cu înțălesul meu să grăiesc, ca și [pe] alaiți să învăț, decît un întunearec de cuvinte neînțelease în traile limbi. Derept aceea, frații miei preuților, scrisu-v'am aceste Psaltiri cu oliveat, de am scos din Psăltirea sâbească pre limba rumânească să vă fie de înțelegătură»; — *Tetraevangheliul slavo-român*, tipărit de diaconul Coresi tot la Brașov, în anul 1580, desigur tot după o traducere mai veche revizuită de el, ca de obicei; — *Psaltirea* tipărită la Bălgrad (Alba Iulia), din îndemnul mitropolitului Simeon

Ștefan al Ardealului, în anul 1651, după o traducere — făcută probabil în ebraică, dar consultîndu-se și alte traduceri — care data mai de mult și căreia i s-au făcut acum mai multe îndreptări; — *Psaltirea* tradusă din grecește și latinește și tipărită la Iași, în anul 1669, de luminatul mitropolit Dosoftei al Moldovei; — *Psaltirea de'nțădes*, tipărită la Iași, în 1680, «cu poslusania smerenii noastre Dosoftei mitropolitului Suciavei», care publicase la Unieș, în Polonia, în anul 1673, minunata sa *Psaltirea românească în versuri*, rodul unei îndelungate «osîrdii» și expresia atît a unui ales talent poetic, cît și a unui înalt patriotism; — *Evanghelia* tipărită în 1682 la București (în tipografia înființată mai înainte de luminatul mitropolit Varlaam) și reeditată în 1693, prin grija harnicului mitropolit Teodosie și cu cheltuiala înțeleptului domnitor al Țării Românești, Șerban Cantacuzino; — *Apostolul*, tipărit în 1683 la București, prin osîrdua mitropolitului Teodosie și a domnitorului Șerban Cantacuzino, cititori de neuitat ai consolidării introducerii limbii române în slujbele noastre bisericești; — *Psaltirea* tipărită la București în anul 1693, de «smeritul ieromonah Antim Ivireanul», viitorul episcop al Rîmnicului și apoi mitropolit al Ungro-Vlahiei și una dintre figurile cele mai luminoase din trecutul Bisericii și al patriei noastre (această *Psaltire* cuprinde, ca dedicație, cîteva versuri compuse de Antim Ivireanul în cinstea voievodului Constantin Brîncoveanu); — *Sfînta și dumnezeiasca Evanghelie*, tipărită de Antim Ivireanul la Snagov, în 1697; — *Psaltirea* tipărită la Rîmnic, în 1725, de episcopul Damaschin, fost ucenic al episcopului Mironfan, pe care-l ajutasese, poate, la tipărirea Bibliei lui Șerban Cantacuzino; — *Psaltirea* tipărită la Rîmnic, în 1756, cu nevoia ieromonahului Cosma și cheltuiala mitropolitului Filaret al Ungro-Vlahiei, și multe alte cărți biblice de slujbă tipărite după aceea.

Din deceniul al doilea al veacului al XVIII-lea pînă la mișcarea revoluționară cu caracter național și social din anul 1821, Moldova și Țara Românească n-au mai fost conduse de domni pămînteni, ci de greci din Fanar numiți de Imperiul otoman. Nemiloasa exploatare a maselor și seculizarea economică a celor două țări, în epoca fanariotă, s-au răsfrînt și asupra vieții bisericești. În mai multe rînduri, scaunele vîldicești au fost ocupate de ierarhi greci, iar veniturile moșilor aliate în proprietatea mînhăstirilor, puse și ele sub conducerea unor egumeni străini de neamul nostru, luau drumul spre Grecia și Asia Mică.

În aceste grele vremuri, Biserica s-a văzut amenințată și de încercarea unor ierarhi de neam străin de a introduce în cult limba greacă, în locul celei slavone. Încercarea aceasta s-a soldat însă cu puține succese, procesul introducerii limbii naționale în cult nemaiputînd fi oprit. S-a continuat deci tipărirea de cărți bisericești în limba română, care slujbă tipărite de biserică și de credincioși, în timp ce cărțile de filior sau ale centrelor eparhiale. Mitropoliți ca *Iacob Putneanul*, *Gavril Calimachi* (deși de neam grec), *Iacob Stamati* și *Veniamin Costachi* în Moldova și *Neofit Cretanul* și *Dositei Filiitti* (care odată veniți în țara noastră s-au identificat cu aspirațiile păstorilor lor), ori episcopi ca

Damaschin Dascălul, Climent și Chesarie în Tara Românească se numără printre cei mai neobosiți luptători pentru definitivarea biruinței a limbii române în biserică și în școală.

Datorită activității culturale desfășurate cu sîrguință de asemenea ierarhi, nu s-a stîns asadar avîntul pe care-l luase tipărirea de cărți de slujbă în limba română. În veacurile al XVIII-lea și al XIX-lea, edițiile Evangheliilor, ale Apostolului și ale Psaltirii au apărut la intervale tot mai scurte, iar odată cu înnuțirea ștutorilor de carte, s-a mărit foarte mult tirajul Psaltirii, acestea fiind cartea biblică cu cel mai mare număr de cititori în Biserica noastră.

Sfînta Scriptură și Sfînta Tradiție. Cărțile de învățătură. — O atenție deosebită a fost acordată, după introducerea tiparului, și editării Cazaniei. Astfel, ultima și cea mai importantă dintre tipărișurile diaconului Coresi este *Evanghelia cu învățătură* (sau *Cazania*), editată la Brașov în 1581. Cuprinde tîlcuirea pericopelor evanghelice din toate dumnilnicile și sărbătorile bisericești, fiind o traducere din slavonă a omiliilor scrise în limba greacă de patriarhul ecumenic Ioan Calecas (1334—1347). Această Cazanie s-a tipărit cu binecuvîntarea mitropolitilor Chenadie de la Bălgrad și Serafim al Ungro-Vlahiei și s-a răspîndit atît în bisericile românești din Transilvania, cît și în cele din Tara Românească.

Una din cele mai de seamă lucrări din istoria vechii culturi românești este apoi *Cartea românească de învățătură la dumenecele [de] preste an și la praznike împădătești și la svînți mari* (cunoscută de obicei sub numele de *Cazanie*), care s-a tipărit la Iași în anul 1643 și care a fost reeditată de multe ori după aceea, atît în Moldova, cît și în Tara Românească. Lucrarea a fost alcătuită de luminatul mare mitropolit Varlaam al Moldovei «din multe scripturi din limba slovenască ... și din toți tîlcovnicii Sfintei Evanghelii, dascăli ai Bisericii noastre» și mai ales după cartea de predici «*Thisavros*» (Comoara) tipărită în veacul al XVI-lea de mitropolitul grec Damaschin Studitul. Această Cazanie, care a pus în circulație o limbă aleasă, curgătoare, înțeleasă de toți românii și care prin conținutul ei teologic răspundea unor stringente nevoi misiionare ale Bisericii noastre strămoșești, a întrecut, ca răspîndire, toate cărțile românești vechi, ajungînd să fie căutată și de credincioșii de la sate, în toate ținuturile românești și mai ales în Transilvania, care era tulburată tot mai violent de propaganda calvină și care avea să cunoască, nu după multă vreme, și dureroasele frămîntări bisericești provocate de uniție.

Cazania tradusă de diaconul Coresi împreună cu preoții Iane și Mihai din Scheii Brașovului și tipărită în 1581 se epuizase. Preoțimea transilvană, care era chemată să-și apere credincioșii de influența calvinilor, simțea tot mai mult nevoia de cărți de învățătură ortodoxă pentru poporeni. S-a hotărît deci scoaterea unei noi ediții din *Evanghelia cu învățătură* sau *Cazania* lui Coresi, a cărei culegere s-a început în 1640, în timpul păstoriei mitropolitului Chenadie și care a apărut la Bălgrad (Alba Iulia), la scurt timp după înscăunarea mitropolitului de sfîntă

pomenire Ilie Iorest. Deși limba acestei Cazanii se cam învechise, noua ediție a fost bine primită și s-a dovedit foarte folositoare.

De la sfîrșitul secolului al XVII-lea, Transilvania a ajuns în stăpînirea Imperiului catolic al Austriei. Propaganda romano-catolică s-a dovedit mult mai primejioasă pentru unitatea sufletească a românilor. Pentru întărirea lor în credința strămoșească, s-a tipărit la Alba Iulia, în 1699, un *Chiriacodromion* (Cazanie), cu sprijinul lui Constantin Brâncoveanu, domnitorul Țării Românești, care a trimis acolo, odată cu ajutoarele bănești de care era trebuințată, și pe meșterul tipograf Mihail Ștefan, unul dintre ucenicii lui Antim Ivireanu.

Dintre vechile noastre Cazanii, o mențune deosebită mai merită *Chiriacodromionul* scris de mitropolitul Astrahanului Nichifor Theotochi, tradus de învățați călugări moldoveni Cherontie și Grigorie de la Neamtu — «părinți procopsiți la tîlcuirea sfîntelor cărți după elinie» — și tipărit la București, în 1801, cu osîrdia lui Dostiei Filitti, mitropolitul Ungro-Vlahiei; — *Chiriacodromionul* tradus din grecește de marele mitropolit Veniamin Costachi și tipărit cu cheltuiala sa la Mînaștirea Neamtu în anul 1811, precum și cartea intitulată *Cazanii ce copînd în sine Sfintele Evanghelii tîlcuite ale duminicilor de preste an și Cazanile sinaxelor la praznicele împădătești și ale sîinților celor mari ... la care s-au adaos Cazania Sf. Dimitrie Basarabov, a Sf. Filoteia de la Argeș, a Sf. Nicodim cel sînțit ... și viața Sf. Mucenic Ioan Românul*, care tipărită la București în 1857, cu osteneala bunului creștin Iorgu Gheorghiescu.

Primele ediții ale Noului Testament și ale întregii Biblie în limba română. — Epoca edițiilor de tipar ale Sfintei Scripturi în limba română se începe cu «*Paia*, adică *Vechia Scriptură*», care a văzut lumina tiparului la Orăștie, în 1582, prin ostenele lui Șerban, fiul lui Coresi și ale diacului Mărian. Deși se intitulază «*Paia*», adică Vechiul (*παιδιά*) Testament, cuprinde numai primele două cărți din Pentateuh: Facerea și Ieșirea, pe care traducătorii le numesc cu cuvintele slavone Bătia și Isihodul. Traducerea aparține lui Mihail Tordaș (care se intitulază «ales episcopul Rumânilor în Ardeal»), Ștefan Herce («propovăduitorul Evangheliei lui Hristos în orașul Cavăran Sebesului»), Zaccan Efrem («dascălul de dascăle a Sebesului»), Peștișel Moisi («propovăduitorul Evangheliei în orașul Lugojului») și Archirie («protopopul varmegiei Huniedoarei»). Aceștia afirmă, în prefață, că au tradus «cu mare muncă den limbă iudovescă și grească și sărbească pre limbă rumânească», dar cercetări ulterioare au stabilit folosirea și a textului maghiar al Vechiului Testament tipărit la Cluj, în 1551, de pastorul Gaspar Heltai — fost elev al lui Filip Melancthon, colaboratorul apropiat al lui Luther și coautorul Confesiunii de la Augsburg — și a unui text corectat al Vulgatei. Limba traducerii este frumoasă, curgătoare, pitorească chiar. Au fost traduse și alte cărți din Vechiul Testament (Levitic, Numeri, Deuteronom, I—IV Regi), dar acestea nu s-au mai tipărit, foarte probabil din cauza greutății de difuzare, românii ortodocși fiind sfătuiți de

preoții lor să se ferească de cărțile tipărite de eterodocși, iar cei trecuți la calvinism fiind extrem de puțini.

Cu totul altfel a fost primit de români Noul Testament tipărit de Iuminatul mitropolit Simeon Ștefan la Bălgrad (Alba Iulia), în 1648. Cartea poartă titlul *Noul Testament sau Împăcarea, au Legea Noastră a lui Iisus Hristos Domnului nostru*, urmat de precizarea că traducerea s-a făcut din limbile greacă și slavonă. Traducerea s-a făcut de ieromonahul Silvestru, fost egumen al Mănăstirii Govora și de mitropolitul Simeon Ștefan.

Textul Noului Testament este precedat de două prefete, una adresată lui Gheorghe Racofi, principele Transilvaniei, căruia mitropolitul îi mulțumeste pentru sprijinirea tipăririi, iar a doua este adresată cititorilor. În prima «Predoslovie», mitropolitul scrie, printre altele, că «n-au făcut Dumnezeu oameni pentru crai, ci au ales Dumnezeu și au rânduit craii și domni pentru oameni», iar chemarea acestora «să poarte grijă de supuși nu numai trupește, ci și mai vărtos sufletește»²; el arată de asemenea că dintre locuitorii Transilvaniei «noi rumâni ... nu avem nici Testamentul cel Nou, nici cel Vechi deplin întru limba noastră». În «Predoslovie către cetitori», Simion Ștefan arată că traducătorii s-au folosit și de izvoare sirpesti și latinești (Vulgata Fericitului Ieronim) și că au fost lăsate netraduse cuvintele grecești (ca: sinagogă, pobilcan, gangrenă și unele nume de pietre scumpe, de arbori, de vestimente, de obiecte și de oameni) căroră nu li s-au găsit cite un corespondent în limba română și care au fost primite așa și de alte limbi moderne. Prin aceasta, el a rezolvat foarte fericit problema neologismelor.

Ediția tipărită, în traducere nouă, de mitropolitul Simeon Ștefan cuprinde scurte introduceri — numite tot predoslovii — la fiecare carte a Noului Testament, introduceri care informează pe cititori asupra originii cuprinsului și caracterului scrierii biblice respective. Textul biblic este împărțit în capitole și versete. În fruntea fiecărui capitol, titluri sugestive indică cuprinsul. La sfîrșitul textului biblic, au fost adăugate, în slavonă, un îndrumător tipiconal pentru cele douăsprezece luni ale anului, pascalia și cîteva din antifoanele și proclamele mai des folosite.

Lui Simeon Ștefan îi revine marea merit de a fi contribuit, prin vocabularul și stilul acestei traduceri, att la afirmarea unității de origine a tuturor românilor, cit și la dezvoltarea și unificarea limbii române literare vechi. Conștient de înalta sa chemare, ca arhiepiscop sufletește al unor credincioși aflați sub stăpînire străină și de rolul pe care trebuie să-l îndeplinească mînuitorii condeiului în viața neamului, el înscrie în prefața adresată cititorilor considerații ca acestea: «Aceasta încă vă rugăm să luați aminte că rumânii nu grăiesc în toate țările într-un chip,

2. În aceste cuvinte, Simeon Ștefan exprimă două mari principii social-politice foarte înaintate pentru vremea sa: *principiul suveranității poporului* și *principiul contractului social*. Aceste principii, doveză ale orientării sale umaniste, vor fi formulate pentru prima dată, pe larg, de filozoful englez John Locke (1632—1704), în scrierea *Două tratate despre guvernământ*, apărută spre sfîrșitul sec. XVII.

încă nici într-o țară toți într-un chip. Pentru aceea cu nevoie poate să scrie cineva să înfățească toți, grăind un lucru unui într-un chip, alții într-alt chip; au vestmânt, au vase, au altele multe nu le numesc într-un chip. Bine știm că cuvintele trebuie să fie ca bani, că banii aceia sînt buni cari îmbă în toate țările; așa și cuvintele acealea sînt bune care le înțeleg toți. Noi drept aceea ne-am silit de încît am putut să izvodim așa cum [încît] să înfățească toți. Iară să [== dacă] nu vor înțelege toți, nu-i de [== din] vina noastră, ce-i de vina celui ce-au răsfrînt rumânii pri întralte țări, de s-au amestecat cuvintele cu alte limbi de nu grăiescu toți într-un chip».

Cea dintîi tipăritură care cuprinde, în grai românesc, toate cărțile Vechiului și Noului Testament, este monumentala lucrare tipărită la București în anul 1688, sub titlul: «*Biblia, adică Dumnezeiasca Scriptură a Legei Vechi și a celei Noave Lege*, care s-au tălmăcit după limba elinească spre înțelegerea limbii românești, cu porunca Prea bunului creștin și Iuminatului Domn Ioan Șerban Cantacuzino Basarab Voievod și cu îndemnarea Dumnealui Costandin Brăncoveanu Marele Logofăt, nepot de soră al Măriei Sale, carele după prestăvirea acestui mai sus pomenit Domn, Putearnicul Dumnezău dei alegera atotărei țări Românești, pre Dumnealui l-au coronat cu domnia și stăpînirea a toată țara Ungrovlahiei și întru zilele Măriei sale s-au săvîrșit acest dumnezeiesc lucru. Carele și toată chelnuiala cea desăvîrșită o au rădicat. Tipăritu-s'au întîi în scaunul Mitropoliei Bucureștilor, în vremea păstoriei Prea Sfințitului Părinte Kir Teodosie, mitropolitul țării și exarhal laturilor și pentru cea de obște priință s-au dăruit neamului românesc».

Lucrarea, care în mod obișnuit este numită mai pe scurt: *Biblia de la 1688* sau *Biblia lui Șerban Cantacuzino*, a fost tipărită — după cum se arată într-o însemnare așezată la sfîrșitul textului Apocalipsei și într-o postfață separată — cu nevoia dascălilor Șerban și Radu Greceanu (frați) și a episcopului Mitrofan al Huzilor. Traducerea aparține lui Șerban și Radu Greceanu, ajutați de episcopul Mitrofan, de episcopul Cherman de Nissa (elenist celebru, decedat în timpul lucrului), de stolnicul Constantin Cantacuzino și poate și de patriarhul Dositei al Ierusalimului, care semnează prefața dedicată domnitorului. Episcopului Mitrofan i-a revenit — după cum se menționează într-o altă postfață — conducerea tuturor lucrărilor de tipografie și îndreptarea cuvintelor, adică revizuirea manuscrisului și corectarea greseliilor de tipar. Pentru cărțile Vechiului Testament, frații Șerban și Radu Greceanu au luat ca bază de lucru traducerea făcută, cu cîțiva ani în urmă, de renumitul cărturar moldovean Nicolae Milescu Spătarul, pe care Șerban Cantacuzino îl cunoscuse mai îndeaproape la Constantinopol și care întreținea strînse legături de prietenie cu anturajul scaunului domnesc din Țara Românească.

Textul original după care s-a tradus a fost cel din Septuaginta, dar au fost luate în considerare și traducerea latină Vulgata, care era Biblia oficială a Bisericii Romano-Catolice, precum și traducerea slavonă.

S-a ținut seama, desigur, și de traduceri românești de mai înainte: cele ale lui Coresi, Pălia de la Orăștie, Noul Testament de la Bălgrad și cărțile biblice (Psaltirea, Evanghelia și Apostolul) utilizate în cadrul slujbelor bisericesti. Tipărirea lucrării, sarcină de mari proporții pentru tehnica tipografică de atunci, s-a început în ultimul an al domniei lui Șerban Cantacuzino și s-a terminat sub Constantin Brâncoveanu, urmașul său la domnie.

Textul biblic este precedat de o precuvîntare a domnitorului către cititori și de o precuvîntare a patriarhului Dostiei al Ierusalimului către domnitor. În precuvîntarea sa, Șerban Cantacuzino arată întâi că, pentru înfăptuirea acestei importante opere, a pus la lucru «dascăli știuți foarte den limba elinească» și pe «ai noștri oameni ai locului nu numai pedepsiți³ întru a noastră limbă, ce și de limba elinească avînd știință ca să o tîlmăcească»; justifică după aceea faptul că «unele cuvînte foarte cu anevioie tîlmăcitorilor pentru strămutarea limbii românești... le-au lăsat precum să citească la cea elinească»; informează apoi pe cititori că pentru tipărirea traducerii s-a obținut și aprobarea Patriarhiei Ecumenice — la acea dată, Biserica noastră strămoșească nu era încă autocefală — și justifică traducerea invocînd minunea glosolaliei de la Cincizecime și faptul că toate neamurile au Sfînta Scriptură în limba lor, în încheiere, domnitorul roagă pe cititori să primească cu bucurie nevoința sa «pentru folosul obștească» și să se roage lui Dumnezeu și pentru a lui «spăsenie» (= mîntuire).

Patriarhul Dostiei al Ierusalimului, în prefața pe care o închină domnitorului, înscrisie elogiî ca acestea: «Vrednic de mii de laude ești Măria ta... întâi că Scriptura cea nouă răsipită fiind... spre lesne cetire o ai tocmît; a doua că o ai tîlmăcit în limba românească și o ai tipărit și că dentra Măriei tale cheltuială atîtea cărți făcînd le-ai dat maicei Besarecii a să ceti; a treia că viachea Scriptură... a ave a să ceti o ai făcut... Mai vîrtos vreadnic de laude ești Măria ta, care la un norod întreg dai cuvîntul lui Dumnezeu, rumânilor, moldovenilor și ungrovlahilor... căci ai tîlmăcit nu oarecare pîrti, ci Sfînta Scriptură întregă... spre limba cea de moște a locului».

Biblia de la 1688 cuprinde, pe lîngă cărțile din canonul palestinian, și pe cele adăugate în canonul alexandrin. Aceste din urmă cărți, pe care traducătorii le numesc în mod greșit «apocrife», sînt: Tovit, Iudit, Baruh, «Poslania» (epistola) lui Ieremia, Cîntarea celor trei coconi (= tineri), III Esdra, Înțelepciunea lui Solomon, Înțelepciunea lui Iisus Sirah, Istoria Suzanei, Istoria sfîrșimării idolului Bel și a omorîrii balaurului, I, II și III Macabei. Lipsește Rugăciunea lui Manase. A fost tradusă și tipărită, deși nu face parte din canonul biblic, și cartea a IV-a a Macabei, atribuită în mod eronat istoricului evreu Iosif Flaviu.

Imprimarea prefetelor și a textului biblic s-au făcut cu litere chirilice mărunte, așezate pe două coloane (cu excepția prefetelor și a celor

3. Adjectivul «pedepsiți» din acest context (de la verbul grecesc *παίdeω* = a instrui) are sensul de *învățați, instruiți*.

două postfețe, care sînt tipărite pe o singură coloană), cu versetele numerotate pe margine și cu spații libere între ele; multe cuvînte sînt scrise cu prescurtări. Capitolele nu sînt precedate de titluri care să indice cuprinsul pericopelor. Cărțile III și IV Macabei sînt împărțite nu mai în capitole, iar III Esdra este împărțită atît în capitole și versete, cît și în 109 pericope. Sub raportul artei tipografice, această primă Biblie românească — operă de proporții considerabile: 944 pagini mari, cu cîte 59 rînduri fiecare — este o adevărată capodoperă pentru epoca în care a apărut.

Cu toate că în multe locuri traducerea este prea literală și cuprinde multe slavonisme, iar construcția frazelor urmează uneori mersul limbii grecești și deși problemelor de traducere puse de unele texte mai dificile din originalul grecesc nu li s-au găsit totdeauna cele mai bune soluții, traducerea dovedește nu numai multă sîrguință și deosebită luare aminte, ci și o adîncă cunoaștere a limbilor greacă și română. Limba traducerii este atît o sinteză a scrisului românesc de pînă atunci, cît și un important pas înainte pe calea dezvoltării limbii noastre literare⁴. Fără de traduceri mai vechi, utilizate ca izvoare auxiliare, Biblia de la 1688 reprezintă deci, din toate punctele de vedere, o realizare dintre cele mai valoroase. Pe lîngă neprețuitele foloase de ordin teologic aduse Bisericii, ea a pus în circulație, în toate ținuturile locuite de români, o limbă curată, vie, înțeleasă de toți, cu vocabular bogat și cu frumoase cadențe ritmice, care o apropie de frumusețea și expresivitatea graiului popular.

Întrecît procurarea unei asemenea Biblii era prea costisitoare pentru credincioșii de rînd, iar aceștia nu puteau fi trecuți cu vederea de cei însărcinați cu propovăduirea cuvîntului lui Dumnezeu din Sfînta Scriptură, în anul 1703 s-a tipărit la București, în tipografia domnească, textul românesc al celor patru Evanghelii. Cartea are un format mai mic decît Biblia de la 1688 și este imprimată cu caractere mai mari, foarte ușor de citit. Ea poartă titlul: «*Noul Testament, acum tipărit într-acest chip pre limba rumânească*», urmat de însemnarea: «cu porunca și cu toată cheltuiala Prea bunului și înălțatului și iubitorului de Hristos Domn și Oblăduitoru a toată Fara Rumânească Io Costandin Basarab Voievod [și] cu blagoslovenia Prea Sfințitului Mîitropolit și Exarhul Plaiurilor Kyr Teodosie». Textul înscris pe copertă se încheie cu însemnarea că tipărirea cărții s-a făcut «de smeritul întru Ieromonahi Antim Ivireanul». Pe pagina a doua a copertei, sînt imprimare stema Țării Românești și o dedicație versificată (cuprinzînd zece stihuri), creație a lui Antim Ivireanul, la adresa domnitorului și a stemei țării; versurile exprîmă atașamentul fierbinte al viitorului mare ierarh și luminat cărturar, lată de țara și poporul care-l primiseră cu dragoste nețărnă și căroia le va dăruî priinosul întregii sale vieți. În prefața cărții, semnată tot de Antim Ivireanul, sînt adresate domnitorului însuși fețe laude, re-

4. Al. Piru, «Biblia de la București (1688), în *Istoria literaturii române*, I, București, 1964, p. 457 ș.u.

cunoscătoare multumiri și sincere urări de bine în cuvinte ca: «Așa să te avem cu sănătate și cu zile îndelungate, în ani mulți, spre slava și lauda Pravoslavnicilor creștini și spre sporul folositoarelor de suflete ca aceste fapte».

După citeva decenii, nu se mai putea găsi nici un exemplar disponibil din Biblia de la 1688. După un secol de la tipărirea ei, Samuil Micu constata că exemplarele «acelei vechii Biblii ațita s-au împuținat, cât foarte rar, să nu zic bun credincios creștin, ci preot iaste la carele să află și nici cu foarte mare preț fără de mare trapăd și osteneală nu să află ca să-și poată nescine cumpăra». Văzînd acesteia situație și conștient, ca om de carte și teolog, de marea ei trebuință, acest distins cărturar, reprezentant de seamă al Școlii ardeleni, a luat asupra-și sarcina efectuării unei noi traduceri românești a Sfintei Scripturi.

Pregătirile pentru editarea unei noi Biblii în limba română au fost începute de Petru Pavel Aaron, episcopul românilor greco-catolici, care a apucat a traduce doar o parte din cărțile Vechiului Testament. După moartea acestuia, munca de traducere a rămas numai în sarcina lui Samuil Micu. El nu s-a putut însă folosi de munca lui Petru Pavel Aaron, deoarece, cu prilejul mutării sedinței eparhiei, o bună parte din manuscrisele acestuia s-au pierdut. Samuil Micu, pe acea vreme călugăr la Blaia, n-a făcut de fapt o traducere într-adevăr nouă a cărților biblice, ci mai mult a îndreptat graiul Bibliei din 1688 și a corectat după Septuaginta, după Vulgata și după alte versiuni doar ceea ce a socotit că nu redă destul de bine ideile din textul original.

Samuil Micu, împreună cu alți cărturari din sînul Bisericii greco-catolice, era un sprijinitor activ și neobosit al luptei pentru păstrarea neșchimbată a credinței ortodoxe și a datinilor strămoșești, pentru reînnoșterea poporului român din Ardeal ca a patra națiune și pentru așezarea românilor pe picior de egalitate cu maghiarii, sașii și secuii transilvăneni. Din această cauză, el și-a atras neîncrederea și chiar prigoaana din partea episcopului unit Ioan Bob și a fost nevoit, în cele din urmă, să părăsească Blaia.

Intenția lui Samuil Micu era ca noua Biblie, la care lucra de mai mulți ani, să fie de folos tuturor românilor ardeleni, nu numai celor uniți cu Roma ca urmare a actului samavolnic de la 1700. De aceea a oferit manuscrisul său, spre tipărire, episcopului ortodox Gherasim Adamovici de la Sibiu, iar acesta, la 2 decembrie 1790, a cerut guvernatorului G. Băni din Cluj învoirea de a-l tipări, motivînd că se găsesc oameni care să suporte cheltuielile necesare spre a înălțura «maxima Sacrorum Bibliorum în Valachico idiomate penuria» (foarte marea lipsă a Sfintelor Scripturi în limba română). Aflînd că noua Biblie va fi tipărită la Sibiu, Ioan Bob a cerut guvernatorului să respingă demersul episcopului ortodox, să ordone confiscarea lucrării și să dispună ca manuscrisul în cauză să-i fie încredințat lui spre tipărire. Cererea episcopului unit a fost pe de-a-ntregul satisfăcută⁵.

5. Arhiva Guvernului Transilvaniei, nr. 9933 din anul 1790. Citat din prefața patriarhului Miron Cristea la Biblia sinodală din 1938.

O dată aflat în posesia prețiosului manuscris, Ioan Bob a dispus ca lucrarea lui Samuil Micu să fie cercetată «cu amănuntul și, cum să zice, din fir în păr», — de o comisie înstituită de el —, ... «luminată pre unele locuri» și înzestrată «cu note și însemnări dedesupt și pre de laturi cu paralele sau însemnarea locurilor unde în Sfinta Scriptură despre acel lucru să mai află scris, precum și la începutul fieșecărui cap, cu tălc, lucru pre scurt spune ce să cuprînde întru același cap și la fieșce carte care pre cuvînt înainte, care arată pre scriitoriu și vremea și scoposul și pricina cății și ceale împotriviță le împărășite».

Astfel adăugată, lucrarea a fost imprimată în tipografia Seminarului diecezan unit de la Blaia, între 1 noiembrie 1793 și 15 noiembrie 1795, sub titlul: «*Biblia adecd Dumnezeiasca Scriptură a Legii vechi și acei nouă*, toate care s-au tălmăcit de pre limba elinească pre înțelesul limbii românești. Acum înti s-au tipărit în românește ... Cu blagoslovenia ... mamești. Ioan Bob vlădicul Făgărașului, în Blaia la Mitropolie». Anul de la nașterea lui Hristos 1795». În prefața intitulată «Cătră cititoriu», Samuil Micu, după mulțumirile de rigoare la adresa episcopului Ioan Bob și după ce arată mențiunile modificări și adause suferite de manuscrisul său din inițiativa acestuia, spune, printre altele: Scriptura trasă după Septuaginta și editată la București în 1688 «sau tipărit cu foarte întunecată și încurcată așezare și întocmirea graiului românesc mai mult osibit de vorba cea de acum obicinută, și mai ales de graiul și de stîlul cel din cărțile bisericesești, care în toate bisericile românești se cetesc și pentru aceea pretindendea tuturor și de toți iaste cunoscut și înțeles, cît acea tălmăcire a ceii Biblii mai pre multe locuri ne plăcută urechilor auzitorilor iaste și foarte cu anevoie de înțeles, ba pre altele locuri tocmă fără de înțeles iaste, care lucru cu mare pagubă suflească iaste neamului și Besericii românilor ... Deci avînd eu îndelnetnicie m-am îndemnat să mă apuc de atita lucru și să îndreptez graiul Bibliei cei mai dinainte românește tipărită; iară mai vîrtos întru ade-văr poci să zic că mai ales Testamentul cel vechiu mai mult de noi de pre cel elinesc al Celor șapte Testamentul cel vechiu l-am tălmăcit». Prefața se încheie cu rugămintea lui Samuil Micu către cititori ca dacă unele locuri îi vor părea și acum întunecate, să nu se pripiească a învinovăți și a defăima lucrul, căci n-a voit să pună de la el nici un cuvînt cît de mic în Sfinta Scriptură, ca ea să rămână, în toată curăția ei, cum este în cea elinească, iar unele greseli se datoresc zețarilor și culegătorilor de liiere, care n-au reușit totdeauna să deslușească un manuscris plin de întrepări și ștersături.

Dintre cărțile bilice specifice canonului alexandrin, Biblia de la Blaia cuprinde: Tovit, Iudit, Baruh, Epistola lui Ieremia, Cîntarea celor trei tineri, III Esdra, Înțelepciunea lui Solomon, Înțelepciunea lui Iisus Sirah, Istoria Suzanei, Istoria sfărîmării lui Bel și a omorîrii balaurlui, I, II, III și IV Macabei (pe aceasta din urmă atribuind-o lui Iosif Flaviu) și Rugăciunea lui Manase. Aceste cărți sînt numite greșit «apocrife» (ca în Biblia de la 1688).

Capitolele sînt prevăzute cu titluri. Scurte note subliniare cuprind observații de critică textuală și explicații exegetice la unele versete, acestea din urmă avînd uneori caracter confesional catolic. Prefața («Cuvînt înainte») la Sfînta Scriptură expune noțiunile introductive asupra canonului, integrității, inspirației și infailibilității Sfîntei Scripturi și apoi dă cititorilor cîteva noțiuni sumare de ermeneutică biblică. După textul Noului Testament, s-a adăugat «Însămănarea Apostolilor și a Evanghelilor duminicilor și sărbătorilor» marii din cursul anului liturgic, precum și a celor incluse în rînduiala unor Taine și ierurghi. Ieromonahul Gherman din Mînaștirea Sfîntei Troițe de la Blaj și-a înscris și el numele la sfîrșitul cărții, ca diortositor sau corector al greseliilor de culegere a slovelor de tipar.

Și Biblia de la Blaj reprezintă, fără îndoială, o contribuție de seamă la deslușirea românească a cuvîntului lui Dumnezeu din Vechiul și Noul Testament și la dezvoltarea limbii noastre literare. Dar nici ea nu cuprinde o traducere desăvîrșită, care să dea ostentivilor ei dreptul la critice doar negative aduse izvoditorilor Bibliei din 1688 și la laudele exagerate pe care ei însuși și le aduc. Comparația obiectivă a celor două Biblii face dovada că tîlmăcitorii de pe vremea lui Șerban Cantacuzino cunoșteau greaca mult mai bine decît cei de la Blaj și că nu o singură dată aceștia din urmă s-au aflat prea mult sub influența Vulgatei și a teologiei catolice. Alte ori, Samuil Micu și revizorii de text ce i-au fost impuși de episcopul Ioan Bob, stăpîniți de dorința de a îmbrăca noua Biblie într-o haină cit mai apropiată de limba călătorilor de slujbă, traduse pînă atunci mai ales din slavonă, au schimbat și unde nu trebuia frumoașa și clara limbă a traducătorilor din 1688. Dar nu numai atît. Încercarea acordată laudelor pe care chiar Smuil Micu le aduce lucrării sale și cinstirea de care s-a bucurat nu după multă vreme numele lui, datorită înaltului său patriotism și celorlalte scrieri ale sale, au determinat pe mulți să nutrească convingerea că într-adevăr această Biblie redă cu toată fidelitatea textul original grecesc și ca atare să se considere scutiți de îndatorirea de a-l analiza ei însuși mai îndeaproape.

Noile realizări din secolul al XIX-lea. — În epoca fanariotă, care s-a dovedit vitegă și pentru viața bisericească din Țara Românească și din Moldova, nu s-a mai putut edita textul Sfîntei Scripturi și nici întreprinde noi traduceri, ierarhii fiind mulțumiți că pot tipări măcar călțiile de slujbă și de învățătură, care se uzau destul de repede din cauza deseii întrebunințări și care erau cerute de nevoile permanente ale bisericilor și mînaștirilor. Abia spre sfîrșitul acestei epoci de tristă amintire se tipărește, cu sprijinul mitropolitului Veniamin Costachi și prin osîrdia a doi călugări iubitori de carte de la Neamțu, cartea intitulată: «*Noul Testament adecă Așezămînt*», care acum cu acest chip dupe izvoadele grecești ceale vechi scrise cu mîna s-au tipărit ... cu blagoslovenia Preasfințitului și de Dumnezeu alesului Mitropolit al Moldovei Kyriu Veniamin, iară cu ajutorul Preasfințitului Episcop al Sfîntei Episcopii Argeșului Kyriu Iosif și al altor iubitori de Hristos hristiani, prin osîrdia Ferici-

tului și Prea pomenitului Arhimandrit Kyr Silvestru, întru a căruia vreme s-au început și a Diadohului Sfinției sale Preacuviosului Arhimandrit Kyr Iarîe, întru a căruia vreme s-au săvîrșit. În sfînta Monastire Neamțul. La anul 1818. De Gherontie ieromonah tipografu!».

Deși intitulată «Noul Testament», cartea cuprinde numai Sfintele Evanghelii. Textul acestora este împărțit în pericope liturgice, cu însemnările tipiconale respective. Editorii cărții intenționau, foarte probabil, să continue a publica și celelalte cărți ale Noului Testament. Textul Evangheliilor tipărite acum este precedat de o «arătare cum trebuie să se afle Evangheliile ceale din toate zilele» și este urmat de o «Însemnare cum să cuvîne în fiește carea zi a citi Apostolul și Evanghelia», ceea ce dovedește că lucrarea a fost destinată atît lecturii particulare a credincioșilor, cît și folosirii liturgice în afara locasurilor de închinăciune. Traducerea este corectă, clară, cursivă, într-o limbă frumoasă, aproape întocmai ca cea bisericească din zilele noastre. În plus, cartea este înzestrată cu frumoașe iconițe, chenare și înfloriri artistice, însușiri care o fac deosebit de atrăgătoare și de plăcută cititorilor.

Două noi ediții ale Noului Testament și una a întregii Biblii sînt scoase, aproape în același timp cu cartea amintită mai sus, din tipografia de la Petersburg a Bisericii Ortodoxe Ruse. Apare mai întîi «*Noul Testament al Domnului nostru Iisus Hristos*, tipărit cu cheltuiala Rosienșii Insofiri (Societăți) a Bibliei, în Sanct Petersburg, în Tipografia Sfințului Sinod, leat 1817». După doi ani, vede lumina zilei și ediția a doua: «*Noul Testament adecă Așezămîntul Legii cei noaue a Domnului și Mîntuitorului nostru Iisus Hristos*. Petersburg 1819», precum și Biblia întregă, purtînd titlul: «*Biblia adecă Dumnezeasca Scriptură a Legii Vechi și a cei Noaue*», după care urmează însemnarea că tipărirea s-a făcut cu cheltuiala «Rosienșii Soțietăți a Bibliei» și că lucrarea a fost imprimată în tipografia lui Nic. Grecea din Petersburg, în anul 1819.

În introducerea care prefațează textul Bibliei, se menționează că editarea s-a făcut cu binecuvîntarea Sfințului Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse și că s-a adoptat textul românesc din Biblia de la Blaj. Dintre scrierile biblice aflate numai în canonul alexandrin, Biblia tipărită la Petersburg cuprinde: Tovit, Iudit, Baruh, Epistola lui Ieremia, Cîntarea celor trei tineri, III Ezdra, Întelegciunea lui Solomon, Întelegciunea lui Iisus Sirah, Istoria Suzanei, Istoria sfîrșinării idolului Bal și a omorîrii balaurlui. I, II și III Macabei și Rugăciunea lui Manase. Față de cuprinsul Bibliei de la Blaj, a fost lăsată la o parte, ca nefăcînd parte din canonul biblic al Bisericii Ortodoxe, cartea a IV-a a Macabeilor, pe care o aflăm, după cum s-a amintit, și în Biblia de la 1688.

Societatea biblică rusă, care a tipărit cele două ediții ale Noului Testament și Biblia din 1819, fusese întemeiată în 1813. Pentru tipărirea Bibliei în limba română, conducerea ei s-a adresat mitropolitului Gavril Bănulescu de la Chișinău, cerîndu-i un text pe care să-l imprime cu cheltuiala ei. Acesta i-a trimis Biblia de la București și Biblia de la Blaj, singurele existente la acea dată, recomandînd pe cea din urmă ca

mai bună sub raportul limbii și pe cea dinții ca mai sigură sub raport confesional.

Noul Testament tipărit în 1817 de Societatea biblică de la Petersburg reproduce aproape întocmai textul din Biblia de la Blaj. Acest fapt a provocat îndreptățite nemulțumiri și critici din partea lui Gavril Bănulescu, care recomandase ca textul Bibliei de la Blaj, întrucât provine de la uniași, să fie revizuit cu atenție și îndreptat după cel grecesc și slavon. Deoarece Societatea biblică nu dispunea de un specialist căruia să-i încredințeze sarcina revizuirii propuse, s-a hotărât ca pe viitor revizuirea și îndreptarea textului destinat tiparului să se facă sub îndrumarea mitropolitului Gavril Bănulescu.

S-a convenit ca mitropolitul să trimită la Petersburg un delegat care să corecteze textul la fața locului. Au fost trimiși arhimandritul Varlaam Cuza de la Mănăstirea Dobrovăț, care cunoștea bine limba greacă și un cîntăreț bisericesc care cunoștea temeinic gramatica și ortografia limbii române. La revizuirea textului pregătit pentru tipar a colaborat și episcopul rus Filaret (ajuns mai pe urmă mitropolit), care cunoștea ebraica veche și slavona bisericască. Îndreptările s-au făcut mai cu seamă după o Biblie slavonă editată în anul 1751. Au fost îndepărtate din cuprinsul uniet Ioan Bob în manuscrisul întocmit de Samuil Micu și prezentat spre tipărire înții vladicului ortodox de la Sibiu. Cu toate acestea, atît Noul Testament, cît și Biblia apărute în 1819 încă cuprind unele erori de traducere și de limbă.

O bună parte din greseliile de limbă și multe din cele de traducere, care fuseseră aduse la cunoștința mitropolitului Gavril Bănulescu chiar de către arhimandritul Varlaam Cuza, nu vor mai fi înlătuite în «*Noul Asezămînt sau Legea cea nouă a Domnului și Mîntuitorului nostru Iisus Hristos*», tipărit în Mănăstirea Neamtu la 1823 și reeditat, spre sfîrșitul secolului al XIX-lea, cu înlocuiri înțelegătoare Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, de Tipografia cîrților bisericesti din București.

O nouă realizare pe tărîmul tipăririi textului biblic în limba română vede lumina zilei, nu după multă vreme, tot departe de pămîntul strămoșesc. În 1838 apare la Smirna, din tipografia lui «A Damian și Tov», o nouă ediție a Noului Testament, purtînd titlul și însemnarea: «*Noul Testament al Domnului și Mîntuitorului nostru Iisus Hristos*. Tipărit cu voia și cu blagoslovenia Prea Sfințitilor Episcopi ai Principatului Român, după cel mai ales model, dat de Prea Sfinția lor, în zilele Prea Înălțatului Domn Stăpînitor atotalei Țări Românești Alexandru Dimitrie Chitca Voevod. Smirna. În tipografia lui A. Damianov și Tov. 1838». Cărtea este imprimată cu litere chirilice frumoase și ușor de citit. Nu are titluri la capitol. Limba este în general corectă, frumoasă chiar, dar cam arhaică și cu dese greseli de ortografie.

Intrucît prima ediție s-a epuizat în numai cîțiva ani, în 1846 s-a scos, fără nici o schimbare remarcabilă, ediția a II-a («Dedarea a doua»), din aceeași tipografie. Pentru ambele ediții, pare să se fi folosit ace-

leași spalturi tipografice. Alte cîteva ediții ale Noului Testament de la Smirna vor apare la București, cu neînsemnate îndreptări de limbă și de scriere, în anii 1855, 1857 și 1859 și vor fi difuzate între credincioșii ca «ediții ale Episcopatului român». Prima din aceste ediții bucurestene ale Noului Testament de la Smirna (cea din 1855) a fost imprimată în «Tipografia bisericască din Sfînta Mitropolie» și folosește, pentru Țara Românească, numele de «Principatul României». Ediția a V-a, apărută în 1857 din tipografia lui Iosif Romanov, folosește din nou pe cel de «Țara Românească», iar ediția a VI-a (1859), care revine la cel de «Principatul României», se înfățișează ca un regres față de celelalte, sub raportul scrierii cuvintelor: «*Noul Testamentu alu Domnului și Mîntuitorului nostru Iisus Hristos*. Tipăritu cu voia și bine-cuvîntarea Prea Sfinților Episcopi ai Principatului României, dupe cellu mai alesu modelu, de Prea St. Lotu, în anul 1838. În zilele Prê Înaltatului și Stăpînitoru a totî Țara Româneasca Alessandro Alexandru Dimitrie Chitca Vv. Edițiunea VI. București 1859».

După Revoluția de la 1848 și mai cu seamă după Unirea Principatelor, care au deschis un drum nou activităților culturale, tipărirea de cărți biblice și liturgice se face într-un ritm din ce în ce mai susținut. Astfel, în 1854 apare la București, din tipografia Sfîntei Mitropolii, cartea intitulată «*Noul Testament al Domnului și Mîntuitorului nostru Iisus Hristos*», purtînd sub titlu mențiunea: «Cu binecuvîntarea Prea Sfințitului Arhiepiscop și Mitropolit al Ungro-Vlahiei D. D. Nifon. Tipărit pentru înțîia oară într-acest format [mic] de Prea Sfinția Sa Părintele Ioanichie Evantiac, vicarul Sf. Mitropolii». Cartea corespunde numai în parte titlului ce i s-a dat, deoarece cuprinde numai cele patru Sfinte Evanghelii. Fiecare din cele patru Evanghelii este precedată de cîte un așa-numit «Argument», în care sînt expuse, foarte pe scurt, principalele noțiuni introductive asupra autorului, destinarilor, motivelor, scopului, datei, locului și integrității fieceia. La sfîrșit sînt indicate pericopele evanghelice care se citeșc în duminicile și sărbătorile cu țîneri din cursul anului bisericesc. Capitolele sînt înzestrate cu titluri ale ideilor principale din cuprins. Cărtea înfățișează un text destul de bun pentru stadiul cunoștințelor filologice și teologice din acel timp.

Cîntrea Psaltirii și a cîrților Noului Testament alcătuiește, pentru marea majoritate a credincioșilor, o hrană duhovnicească aproape îndestulătoare. Această hrană le este completată, din grija Bisericii, prin ascultarea serviciilor divine și a Cazaniei, în duminici și sărbători. Dar nu același lucru se poate spune despre hrana duhovnicească de care povăduiască, pe înțelesul tuturor, cuvîntul lui Dumnezeu din Sfînta Scriptură, ori despre credincioșii care simt nevoia să li se pună la îndemînă, pentru întregirea cunoștințelor lor religioase, și celelalte cărți ale Sfîntei Scripturi. Numărul celor din categoria a doua a fost și va rămîne însă totdeauna cu mult mai redus decît al celor din prima categorie. De aceea edițiile și tirajul Psaltirii și Noului Testament au în-

trecut, în orice perioadă din viața Bisericii, pe acelea ale întregii Biblii. Dealtfel, evlavia ortodoxă își are rădăcinile înfipte adînc în Legea cea nouă a Domnului Hristos, iar hrana duhovnicească din care trăiește nu și-o ia numai din Sfînta Scriptură, ci și din Sfînta Tradiție și din legătura vie cu Biserica, interpreta infailibilă a cuvîntului lui Dumnezeu, distribuitoarea harului divin și călăuza cea nemîncinoasă spre mîntuire.

Din cauza împrejurărilor în care a apărut, Biblia de la Petersburg n-a putut avea o prea largă răspîndire. În afară de aceasta, fiind imprimată într-un tiraj nu prea mare, ea s-a epuizat într-un timp destul de scurt. După mai bine de un secol și jumătate de la apariția Bibliei lui Șerban Cantacuzîno și după aproape șase decenii de la tipărirea Bibliei lui Samuil Micu, era deci firesc ca lipsa acestei Cărți a cărtii să devină tot mai simțită, îndeosebi în rîndul preoților. Tipărirea unei noi ediții a Sfîntei Scripturi era apoi cerută tot mai stăruitor și de profesorii și elevii Seminarilor teologice, care fuseseră înființate la Iași (1803), București, Buzău (1836), Rimnicu-Vîlcea (1837), Sibiu (1850).

Doi ierarhi iubitori de carte și-au asumat, aproape concomitent, sarcina împlinirii acestei mari nevoi a Bisericii: episcopul Filotei de la Buzău și episcopul Andrei Șaguna (ridicat mai tîrziu la rangul de mitropolit) de la Sibiu. Din inițiativa și la stăruința celui dintîi, au ieșit de sub tipar, în mai puțin de două decenii, o mulțime de cărți noi de slujbă și de cîntare bisericească și, în frîntea tuturor, o nouă ediție a Sfîntei Scripturi. De numele lui Andrei Șaguna sînt legate, pe lângă epocale realizări privind organizarea Bisericii Ortodoxe și slujirea aspi-rațiilor poporului de peste munți, cîteva valoroase manuale didactice cu conținut teologic și, ca o înlocuire a tuturor strădaniilor sale cărt-turești, și o nouă ediție a Bibliei.

Biblia scoasă la iveală, în cinci volume, de episcopul Filotei al Buzăului, se intitulă: «*Biblia sau Testamentul Vechiu și Nou*. Acum mai îndreptîndu-se și curățîndu-se de oarecare ziceri neobișnuite în-tr-această țară, s-a retipărit iarăși ... Prin binecuvîntarea, rîvna și toată cheltuiala iubitorului de Dumnezeu Episcop al sfîntei Episcopii Buzăului, D. D. Filoteiu, Buzău 1854» (vol. I) ; ... «1855» (vol. II, III și IV) ; ... «1856» (vol. V). Nu este de fapt o traducere nouă, ci mai mult o re-tipărire a Bibliei de la Blaj, la care harnicul episcop spune că s-a oprit pentru considerentele arătate, în «Precuvîntare», prin cuvintele : «Din-tre Bibliile tipărite în limba noastră, mai bine tălmăcită și mai lum-i-nată la înțeles este cea de la Blaj ; pe aceasta noi am ales-o de a o retipări, însă mai îndreptată și mai curățită de ziceri învechite acum și obicnuite numai la frații noștri Ardeleani».

Ea cuprinde, ca și cea de la Blaj, același număr de cărți, inclusiv denumirea de «apocrife» pentru cele specifice canonului biblic alexan-drin, precum și atribuirea cărții necanonice IV Macabei «lui Iosif Fla-vie». În «Cuvînt înainte» la această scriere, citim : «Cartea aceasta ...

nici Sf. Părinți nu o cunosc dumnezeiască, nici în toate Bibliile grecești nu este, pentru aceea nici într-această Biblie n-am voit din nou a o tălmăci, ci precum se află în Biblia cea veche românească o am lăsat și numai pentru aceea o am pus aici, că s-au aflat în cea veche romă-nească, almintreia loc între cărțile Sfîntei Scripturi nu poate să aibă ; așadar și noi într-această de acum retipărire am lăsat-o iarăși fără altă tălmăcire, spre aducerea aminte de antica limba vorbitoare română».

În prefața intitulată «Precuvîntare către drept-credinciosii cititori», episcopul Filotei subliniază mai întîi inegalabila valoare și utilitate a Sfîntei Scripturi, susținînd teza că citirea și medierea ei continuă de fiecare credincios ar fi de neapărată trebuință pentru mîntuire ; el se plînge apoi de faptul că la noi Biblia se citește foarte puțin și «cu des-gust», și spune aceasta nu numai despre laici, ci și despre preoți, deși sfintele canoane le poruncesc s-o citească mereu și să mediteze asupra ei, ca unii care sînt depozitarii și propovăduitorii cuvîntului lui Dum-nezeu și vor răspunde înaintea Dreptului Judecător «de lenevirea către sufletele norodului, că nu le-au luminat ; recunoaște, după aceea, că această mare lipsă vine nu numai din «neînvățătura preoților», ci și din «marea lipsă a cărtților sfînte, în care Biserica noastră se află astăzi». Apoi, după ce amintește faptul că pînă la acea vreme Biblia fusese ti-părită în românește numai de trei ori, episcopul Filotei spune că ea «a ajuns o carte atît de rară și de costisitoare, încît foarte rar o poate ve-dea cineva, nu zic la cellaltîi creștini români, ci chiar și la preoți, care trebuie să fie propovăduitorii cuvîntului lui Dumnezeu, nu vede cineva la dînsii decît Liturgia și Molitfelnicul, iar Sfînta Scriptură, coroana cărților, niciodată n-a împodobit stearpa lor bibliotecă». În concluzia «precuvîntării» sale, Filotei exprimă speranța că «neînvățătura» preoților va fi înlăturată, în viitor, ca urmare a reorganizării seminarilor teolo-gice și a ponderii sporite ce s-a atribuit, în programa lor analitică, cu-noasterii Sfîntei Scripturi.

În Biblia de la Buzău, textul fiecărei cărți sfînte este precedat de un «Cuvînt înainte», care pune la îndemîna cititorilor noțiunile intro-ductive elementare despre autor, destinatari, motive, scop, loc, dată, in-tegritate. Cu excepția cărții necanonice IV Macabei, împărțită numai în capitole, toate cărțile biblice sînt împărțite în capitole și versete. Vo-lumul al V-lea, care cuprinde cărțile Noului Testament, se începe cu o lungă «Vorbiră despre Sfînta Scriptură» (p. 1—16), introducere generală ce tratează pe scurt următoarele teme : Sfînta Scriptură este însuflată de Dumnezeu ; Sfînta Scriptură a ajuns pînă la noi nestrămutată și ne-vătămăată ; în ce limbă s-a scris Sfînta Scriptură ; în cîte cărți și cate-gorii de cărți se împarte Sfînta Scriptură ; Despre înțelesul Sfîntei Scrip-turi. Episcopul Filotei spune că n-a putut tipări la locul ei această in-troducere, pe care a luat-o din Biblia lui Samuil Micu, deoarece a pus în Biblia tipărită acum altă precuvîntare și că s-a hotărît s-o reediteze aici, fiindcă o consideră foarte folositoare și nu voiește ca osteneala autorului ei să rămîină zadarnică.

Dacă ar fi să acceptăm tale-quale afirmațiile din «Precuvîntare», am rămîne cu convingerea că Biblia de la Buzău este o reeditare a celei de la Blaj și că singura deosebire dintre ele ar constitui-o îndreptărire de limbă introduse în cea tipărită de episcopul Filotei. În realitate, Biblia București, iar în multe altele celei de la Petersburg, ori amîndurora, astfel încît ea se înfățișează ca o lucrare de sinteză și, tocmai prin aceasta, mai în privința limbii, ci și a traducerii propriu-zise. Un singur exemplu: Efeseni I, 10—11, ales dintr-o sumedenie care ar putea fi găsite, este destul de grăitor în această privință :

București, 1688	Blaj, 1795	Petersburg, 1819	Buzău, 1854—1856
...Spre dregătoria plinirii vremilor, să le întemeieze toate	... Spre isprăvnicia plinirii vremilor, ca toate să le întemeieze.	... Spre isprăvnicia plinirii vremilor, ca toate să le întemeieze	... Spre înconomia împlinirii vremilor, ca toate să se unească sub un singur
întru Hristos, și ceale den ceru, și ceale de pre pămînt, întru ei, întru carele ne-am și moștenit,	întru Hristos ceale din ceruri și ceale de pre pămînt întru dînsul, întru carele și moștenim ne-am făcut,	întru Hristos, ceale din ceruri și ceale de pre pămînt, întru dînsul, întru carele și moștenim ne-am făcut,	cap ⁸ întru Hristos, cele din ceruri și cele de pre pămînt, întru dînsul; întru care și soartă ne-am făcut,
mai înainte fiind rînduți după punerea înainte	mai înainte fiind înscămnați după rînduiala	mai înainte fiind înscămnați după rînduiala	mai înainte fiind hotărîți după rînduiala
a celui ce toate le isprăvește după stăutul voei lui.	celui ce toate le face după stăutul voei sale.	celui ce toate le face după stăutul voei sale.	celui ce toate le lucrează, după stăutul voei sale.

Neprețuite servicii a adus Bisericii și «Biblia, adecă Dumnezeuasca Scriptură a Legii cei Vechi și a cei Noă, tipărită ... sub privegherea și episcop al Bisericii greco-răsăritene ortodoxe în Marele Principat al Transilvaniei, Sibiu, cu tiparul și cheltuiala Tipografiei de la Episcopia dreptcredincioasă din Ardeal, la anul Domnului 1856—1858». Ea urmează mai ales textul din Biblia de la Petersburg și cuprinde același număr de

6. Traducerea verbului *ἀνακαταστάσθαι* prin «să unească sub un singur cap» este sintactic corectă. Ea a fost luată din Noul Testament de la Simina. Acest fapt dovedește că aici-celălalt Biblie de la Buzău au consultat și alte traduceri decât cele menționate mai sus, ceea ce nu scade, ci sporește valoarea lucrului lor.

7. Aici traducerea este greșită și constituie un regres în raport cu cele anterioare. Traducerea din Biblia de la București («fiind rînduți») este cea mai bună, iar traducerea din Biblie de la Blaj și Petersburg («fiind înscămnați») sînt mai rele, în comparație cu celelalte.

cărți. Cărțile din canonul alexandrin sînt asezate, fără nici o denumire deosebitoare, îndată după scrierile Profeților mici. În fruntea fiecărui capitol, scurte titluri anumiți cuprinsul. Cartea este împodobită cu frumoase ilustrații de inspirație biblică și se remarcă prin calități tehnice deosebite.

O introducere generală (p. III—XXI) pune la îndemîna cititorilor cunoștințe foloșitoare asupra originii, inspirației divine, canonicității, autorității, caracterului și necesității Sfinței Scripturi, ca cel dintîi izvor al Descoperirii dumnezeiești celei mai presus de fire și le recomandă citirea ei, pentru ca toți «să putem lăuda pe Dumnezeu nu numai cu una inimă, ci și cu una gură». Despre cărțile biblice primite de Biserica prin intermediul Septuagintei, Andrei Șaguna scrie că «totdeauna au fost pricire între scriitorii vechi și noi, asupra cărților pe care le numim apocrife» și că din cauza îndoilei unora în însușirea lor de la Duhul Sfînt, acestea «se întrebunțează numai spre îndreptarea năravurilor și spre întărirea credincioșilor în credință, iar nu spre întărirea dogmelor Bisericii».

Pînă la apariția Bibliei de la Sibiu, văzuseră lumina tiparului, în limba română, patru ediții ale întregii Biblii și mai multe ediții cuprinzînd numai Noul Testament. Exemplarele existente, cîte mai puteau fi găsite, nu puteau însă satisface nici în minimă măsură nevoile Bisericii Ortodoxe din Transilvania. Sarcina aflată în fața marelui ierarh Andrei Șaguna nu era deci îndeplinită de o traducere a Sfinței Scripturi, ci revizuirea uneia din cele existente și editarea ei, cît mai neîntîrziată, în tîrîjul indicat de cerințele parohilor, preoților și credincioșilor din cuprinsul stăvechii Mitropolii ortodoxe a Ardealului, care fusese desființată în 1700 și care avea să ia din nou ființă, în urma stăruitoarelor lui demersuri, la 24 decembrie 1864.

Ca om de carte și profesor de teologie, Andrei Șaguna cunoștea calitățile și defectele celor patru traduceri românești existente, iar ca ierarh ortodox se considera îndatorat a nu lăsa fără răspuns laudele exagerate la adresa Bibliei de la Blaj și criticile neînțelegătoare aduse de Samuil Micu traduceri și limbii din Biblia de la București din 1688, laude și critici de care făceau mare caz frații greco-catolici, în discuțiile cu românii ortodocși. Răspunsul său, imbrăcat în cuvinte, dintre cele mai alese și înscris chiar în prefața Bibliei ce-i poartă numele, constituie pentru toți un grăitor exemplu de smerenie creștină, de probitate științifică, de tact pastoral-misionar și de luminat patriotism.

Trei idei principale se desprind, ca dintr-o lecție, din răspunsul lui Andrei Șaguna la obiceiul unor teologi de a-și însoți laudele aduse Bibliei de la Blaj cu subestimarea limbii Bibliei de la București. Prima este aceea că limba română, în pofda înnoirilor la care este supusă de mersul vieții, rămîne totdeauna identică cu ea însăși și aceeași pentru toți fiii neamului : «Limba Bibliei pentru un popor numai o dată se poate face; dacă s-au învins piedeca cea mare a traducerii și dacă poporul au primit limba aceea așa zicînd în înșasi ființa sa : atunci următorii n-au

de a mai face alta, ci numai a o reînnoi și îndrepta așa, după cum o ar fi reînnoit și îndreptat traducătorul cel dintâi al Bibliei, de ar fi trăit pînă în vremile lor ... Iară limba noastră e pom viu, care în toată primăvara se schimbă: ramurile bătrîne și fără suc se usucă și cad, mlădiile tinere ies și cresc, frunza vestejește și se scutură, dar alta nouă curînd îl împodobește, — toate ale lui se fac și se prefac, numai trupina rămîne totdeauna aceeași».

A doua idee este aceea că nu unor tipărituri de dată mai nouă, ci primei ediții a Noului Testament și celei dintâi ediții a întregii Biblii în limba română le datorăm «deșteptarea poporului românesc din barbaria veacurilor...», înfrățirea neamului românesc, pe care mîna Proniei l-au semănat prin atâtea țări deosebite și printre atâtea neamuri străine, rămănera în viață a limbii sale ... și preste tot a vieții noastre naționale și creștinești... Cu tot dreptul se pot numi aceste ediții cea dintâi Biblie nu a Românilor din Ardeal ori din Țara Românească ori de alturea; ci cea dintâi Biblie a poporului românesc întreg ... Ediția Testamentului nou din 1648 de la Bălgrad și a Bibliei întregi de la București din 1688 sînt dară ... cele mai vechi românești; și nici unul dintre traducătorii de mai tîrziu nu poate fi părtaş laudei ce se cuvine aceloră, cari au oltzit înțîia dată cuvîntul Scripturii în pom românesc».

Cea de a treia idee este aceea că traducătorii de mai tîrziu ai Bibliei nu au chemarea de a crea o limbă nouă, ci numai de a revizui pe cea veche, acolo unde nu mai corespunde cerințelor vremii. Orice scriitor își exprimă ideile în limba destinaților din epoca sa. Limba scrierilor vechi nu trebuie deci măsurată cu cîntarele altor epoci. De aceea, referindu-se la Simeon Ștefan și la traducătorii Bibliei din 1688, pe de o parte și la traducătorii ulteriori ai Sfintei Scripturi, pe de altă parte, Andrei Șaguna spune: «Toți de mai tîrziu au preînnoit și îndreptat numai unde și unde, aceea ce traducătorii cei dintâi, ca nemeamnici d'abia ai unui veac, n'au putut să îndrepte, dar nici n'au avut lipsă de a îndrepta, fiindcă pe vremile lor au fost bine și desăvîrșit așa». Prin aceste cuvînte, Andrei Șaguna subliniază cu discreție și faptul — ignorat ori trecut sub tăcere de uniți — că între Biblia de la Blaj și cea de la București nu se constată, nici, în privința deslușirii textului original și nici în privința limbii române, vreun salt calitativ care să justifice supraevaluarea uneia și defăimarea celeilalte.

În privința traducerii, Biblia de la Sibiu urmează mai peste tot textul celei de la Petersburg, pe care Andrei Șaguna l-a revizuit — «cit i-a fost cu putință în valul nenumăratelor sarcini ce zăceau asupra sa» — după textul original al Septuagintei și după traducerea slavonă. Andrei Șaguna cunoștea, fără îndoială, strînsa înrudire a Bibliei de la Petersburg cu cea tipărită mai înainte de uniți de la Blaj; dar a socotit că numai procedînd în felul acesta — adică ținîndu-se strîns după cea de la Petersburg, care la rîndul ei s-a ținut după cea de la Blaj — va putea pune în circulație o carte sacră care să aporie pe greco-catolici de ortodocși, nu să le ofere un nou prilej de sterile controverse. El a ținut seama și de traducerile de pionierat de la Bălgrad și de la Bucu-

rești și s-a folosit, pentru mai buna exprimare a ideilor din textul original, și de alte izvoare auxiliare, cum erau cărțile biblice folosite în cult și Noul Testament de la Smirna. Revizuirile de traducere și îndreptările de limbă introduse de Andrei Șaguna în Biblia astfel întocmită și editată la Sibiu n-o deosebesc însă decît în puține locuri de cea de la Petersburg.

Biblia de la Buzău și Biblia de la Sibiu au fost bine primite pretutindeni și timp de peste o jumătate de secol au constituit fîntînele de apă vie din care și-au potolit setea de lecturi sfînte un foarte mare număr de preoți, călugări, profesori de teologie, elevi seminaristi, creștîncioși mai instruiți, oameni de carte. Pentru nevoile cu caracter mai general, s-a continuat obiceiul editării separate a Noului Testament, cartea de căpetenie a creștinilor și, din cînd în cînd, editarea separată doar a Sfințelor Evanghelii. Dintre aceste ediții, cele mai de seamă sînt următoarele două:

— «*Noul Testament al Domnului și Mîntuitorului nostru Iisus Hristos*, tipărit cu binecuvîntarea Preasfințitului Arhiepiscop și Mitropolit de Relega ortodoxă răsăriteană din Ardeal și Ungaria, Andrei Șaguna ... Sibiu, în Tipografia arhidieceșană, 1867». Ediția nu are nici o prefață. Scurte titluri enunță cuprinsul capitolelor. Reproduce, în linii generale, textul Bibliei din 1856—1858, cărui a-i au fost aduse multe îmbunătățiri, îndeosebi după Biblia de la Buzău. Astfel, traducerea substantivului *οἰκονομία* și a verbului *ἐκκαυχώσασθαι* din originalul grecesc al vers. 10 din Efeseni I n-au mai fost traduse prin «îspăvnicie» și respectiv «să întemeieze», ci prin neologismul teologic «iconomie» și respectiv prin cuvintele «să întemeieze sub un cap», ca în Noul Testament de la Smirna și în Biblia de la Buzău.

— «*Noul Testament*. Tipărit cu aprobarea și cu binecuvîntarea Sfîntului Sinod al Bisericii Autocefale Ortodoxe Române. București. Tipografia cărților bisericești. 1886». Este o ediție de format mic, cu titluri amănunțite la capitole. Versetele sînt scrise (cu numerotarea respectivă) în rînduri pline, fără dese spații libere care rămîn neîfolosite atunci cînd fiecare verset începe un rînd nou. Deși se intitulează «Noul Testament», cartea cuprinde numai textul Sfințelor Evanghelii. Traducerea este destul de bună, iar limba foarte apropiată de cea bisericească de azi. Este prima ediție sinodală a unei tipărituri biblice apărute după recunoașterea (la 25 aprilie 1885) autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române de către Patriarhia Ecumenică.

Alte încercări. — Edițiile inițiate sau patronate de Biserică n-au fost însă, în această epocă — după cum nu sînt nici în vremea noastră — singurele tipărituri ale Noului Testament și ale întregii Biblii în limba română. Două dintre acestea — una scoasă la Paris de Ioan Heiliade Rădulescu și alta scoasă la București de C. Aristia — nu sînt reușite nici ca traducere și nici ca limbă. Ele au provocat o adîncă decepție atît în cercurile bisericești și teologice, cît și în rîndurile fi-

lologilor și literaților vremii. De fapt, alt C. Aristia, cit mai cu seamă Ioan Heliade Rădulescu pare că aveau ideea că limba română ar fi un material căruia i s-ar putea aplica norme lexicale și ortografice ale altor limbi.

Lucrarea semnată de pasapostistul care se autoexiliase în capitala Franței și care desășura departe de patrie activități culturale se intitulază «*Biblia Sacra que coprinde Vechiul și Noul Testament*. Tradusă din hellenesce după A quellor septedeci de I. Heliade R. Paris 1858». N-a apărut decât un singur volum (272 pag.) care redă, într-o românească «fabricată» după italiană, cuprinsul cârtitorilor : Facere, Iesire, Levitic, Numeri, Deuteronom, Iosua Navi, Judecătorii și Rut. Ioan Heliade Rădulescu, văzându-se criticat din toate părțile, a fost nevoit să renunțe la editarea celorlalte volume anunțate.

Aceeași reținută primire a întâlnit-o între cititorii români din țară și din străinătate și cealaltă scriere a sa : «*Biblicele*, sau Notiții istorice filosofice, religioase și politice asupra Bibliei», care a fost tipărită în același an tot la Paris și care se voia a fi o introducere filosofică la întreaga istorie și teologie biblică. În prefața acesteia, autorul spune că de patruzeci de ani lucrează cu sîrg la traducerea Septuagintei în limba română ; spune că «limba română de acum două sute de ani, care nefiind de quăt limb'a vulgului, a nevoie putea să reprezente atâtea idei nalte și a formă deo dată un styl demn de inspirația și de stylul profeților» și își exprimă pe ocolite speranța că episcopii din țară — sub patronajul cărora își pune lucrarea și de la care lasă a se înțelege că așteaptă ajutoare bănești — «ăși vor feri că de foc numele dal' punere d'alăturea cu al aquellor que s'ar încerca a împiedeca o fapă atât de națională, atît de orthodoxă, și atât de unitară».

La citatele de mai sus, adăugăm un scurt exemplu de traducere și alte câteva rînduri din prefața scrierii *Biblicele*, care justifică deplin eșecul suferit de amîndouă aceste neizbutite încercări : «La început creô Dumnezeu cerul și ter'ra. Iar ter'ra eră nevădută și informă, și întunerec' peste abyssu, și spiritul lui Dumnezeu se purtă peste ape» (Geneză I, 1—2) ; — «Ecce micile defecte alle primilor traducători, quăror n'avem de quăt a le fi recunosători, pentru quo, în aquei timp'i și cu aquelle pucine midioce⁹ nisce asemenea defecte sunt că innocent'ia și nesciința cuvințelor la o vergine bărbată și laborioasă» (*Biblicele*, pag. XI).

Lucrarea publicată în anul 1859 de C. Aristia poartă titlul : «*Biblia Sacra* ... Din ultima edițiune elenica recorectată. Supra Ebraicilor ar-hetipi ... București, cu cheltuiala Societății Ierograpice Britanice și Streine ... 1859». Traducerea textului biblic și explicarea (în note subliniare) a unor cuvinte arată că C. Aristia cunoștea foarte superficial limba română. Lucrarea sa, pe drept respinsă de cititori, este amintită aici cu scopul de a arăta complexitatea problemei traducerii Sfintei

⁹. Att' idetle, cit și expresiile de aici aparțin de fapt lui Andrei Sașuna (prefața Bibliei de la Sibiu) ; I. Heliade Rădulescu n-a făcut decât să le transpună în limba lui său.

Scripturi. Iată prin ce fel de termeni și locuțiuni explică C. Aristia cîteva din numeroasele cuvinte neobișnuite folosite în textul traducerii : allaptant : cellu ce sug'e lapte ; doloase : viclene ; orațiune : cuvintare rugătoare ; lucerna : candelă ; maculă : pată ; talam : cameră nupțială ; magnificență : măreață facere spre steluță podobă ; ostrac : găoace de midii ; mular : katip ; kamă : zăbală ; proputissim : foarte gata ; posterioară : viitoare în urmă etc.

Edițiile Societății Biblice Britanice. — De traducerea și tipărirea Sfintei Scripturi se ocupă, precum se știe, și organizația misionară de origine și factură protestantă «Societatea pentru răspîndirea Bibliei în Anglia și Străinătate», denumită mai pe scurt Societatea Biblică Britanică. Datorită activității acestei organizații, unică în felul ei, s-a reușit să ca Biblia sau măcar unele secțiuni din ea să fie traduse și tipărite în mai toate limbile și dialectele existente. În secolul al XIX-lea și în cel actual, un număr considerabil de ediții ale Noului Testament și ale întregii Biblii au fost pregătite și difuzate, prin grija ei, și între creștinii din ținuturile românești și mai ales între românii care trăiesc în mijlocul altor popoare. Ca și edițiile apărute sub oblăduirea Bisericii, toate poartă, în privința traducerii propriu-zise și a limbii, caracteristicile epocii în care au văzut lumina tiparului.

De regulă, edițiile scoase de Societatea Biblică Britanică trec sub făcere numele traducătorilor și al revizorilor textului (cînd aceștia n-au avut, pentru serviciile aduse Societății Biblice, încuviințarea Bisericii din care făceau parte, și chiar ei au cerut să nu fie dați în vîileag, căci doveda colaborării cu eterodocșii i-ar fi putut expune la sancțiuni canonice din partea autorității bisericești). Așa este cazul, de exemplu, cu teologii ortodocși Gh. Erbiceanu și Ghenadie Enăceanu¹⁰. S-a făcut excepție doar pentru N. Nitulescu, profesor la Facultatea de teologie din București, care se bucura de înțelegerea mitropolitului primat Iosif Gheorghian și pentru D. Cornilescu, care mai pe urmă a părăsit Biserica Ortodoxă.

Noul Testament tradus de N. Nitulescu a apărut în cinci ediții, dintre care patru ca volum aparte (1897, 1906, 1908 și 1911), iar una încadrată în Biblia din 1911. Prima ediție poartă titlul : «*Noul Așezământ* tradus din limba originală greacă, Archipăstor și Mitropolit Primat fiind de a doua oară D. D. Iosif Gheorghian, de Dr. N. Nitulescu, profesor la Facultatea de Teologie. Tipărit cu spesele Societății Biblice Britanice. București, 1897». În edițiile următoare se folosește denumirea curentă de «*Noul Testament*». În cuvîntul «Către cititori», care prefațează ediția întâia, N. Nitulescu amintește principalele traduceri ale înaintașilor și laudă bogata activitate desfășurată de Societatea Biblică Britanică.

Traducerea lui Nitulescu este în general corectă și deslășită, dar nici despre ea nu se poate spune că este cu adevărat o nouă traducere, deoarece acesta a luat din traduceri anterioare — mai ales din Biblia de la Buzău — tot ce i s-a părut mai potrivit și numai la unele versete

¹⁰. H. Roventă. *Stadiul Noului Testament la noi în ultimii 50 ani*, București, 1932, p. 41.

a făcut îndreptări după textul original grecesc. Uneori, în locul traducerei literale, care predomină, a adaptat traducerea la cerințele dogmatice ortodoxe; așa este cazul, de pildă, cu textul din Evrei XI, 3, pe care-l traduce astfel: «Prin credință pricepem că veacurile au fost în temeiul prin cuvântul lui Dumnezeu, ca ceea ce este văzut să nu fie făcut din cele ce se arată». Transcrierea cuvintelor și ortografia cam lasă de dorit, mai cu seamă în ediția întâi.

Traducerea făcută de D. Cornilescu poartă titlul: «*Noul Testament al Domnului nostru Iisus Hristos* tradus de D. Cornilescu, Stăncesti-Botoșani. București, Societatea Evanghelică Română, 1921» (pe coperta interioară, cartea este datată 1920). Ediția n-a apărut ca inițiată și scoasă de Societatea Biblică Britanică, dar traducerea lui D. Cornilescu avea să devină, după câteva revizuri, textul pe care Societatea Biblică îl tipărește pînă în zilele noastre. Și D. Cornilescu s-a folosit de textul românesc din Biblia de la Buzău, precum și de alte traduceri, românești și străine.

Lucrarea sa a făcut o bună impresie la început și s-a epuizat foarte curînd. Ea s-a reeditat în 1922, dar curînd a fost supusă unor îndreptări critice din partea cercurilor teologice și bisericești ortodoxe, care au constatat că D. Cornilescu a schimbat cam prea arbitrar graiul biblic tradițional. Pentru motivul că s-au strecurat idei eterodoxe în traducerea unor versete, autoritatea bisericească a declarat-o tendențioasă și eretică și a recomandat ortodocșilor să n-o mai folosească.

În afara acestor lipsuri, traducerea are multe calități și este mai bună decît cea a lui N. Nitzulescu. La unele versete, traducerea are caracterul unor scurte glose exegetice¹¹. Note subliniare explică, pentru cititorii de rînd, înțelesul unor cuvinte ca: Iisus, Hristos, sinedriu, ghenena, cirtă, iotă, codrant, Mamona, farisei, saducheii, cărturari, irodieni, vameși, sutas, miță de loc, cot, magi, corban, Maranata, Galileea Neamurilor, Marea Galileei, pustia Iudeei, Decapole și altele.

Strădanțiile depuse de Societatea Biblică Britanică în slujba traducerei și răspîndirii cuvîntului lui Dumnezeu din Sfînta Scriptură în cît mai multe limbi și la un număr cît mai mare de cititori, merită a fi apreciate pozitiv și chiar cu elogi de toate Bisericile creștine. Obiceiul ei de a tipări și difuza numai cărțile din canonul palestinian și de a face abstracție de cele transmise în plus pe calea Septuagintei — obicei stabilit din anul 1826 printr-o hotărîre a conducerii de atunci a Societății — ar trebui însă părăsit, cel puțin pentru Bibliile difuzate între ortodocși, ca de altfel și pentru cele destinate unor cititori romano-catolici.

Atitudinea de rezervă a ortodocșilor și a romano-catolicilor față de Bibliile editate de Societatea Biblică Britanică este dictată de consta-

11. Ca Efes. I, 9-11: «Căci a binevoit să ne descopere taina voiei Sale, după planul, pe care-l alcătuiase în sine înșuși, ca să-l aducă la îndeplinire cînd avreau să se împlinească vremea». Planul acesta stă în a-și uni țărîg în Hristos, ca supt un singur cap, toate lucrurile: atît cele din ceruri, cît și cele de pe pămînt. În El ne-am făcut și moștenitori, ca unii care am fost scinduiți mai dinainte la moștenirea aceasta...».

tarea că ceea ce protestanții numesc Biblie este de fapt o Biblie incompletă, fragmentară, o Biblie ruptă de vechea tradiție creștină referitoare la numărul cărților care alcătuiesc Sfînta Scriptură. Nu ignorăm faptul că, în ciuda acestei deosebiri interconfesionale cu privire la extensiunea canonului biblic, se găsesc destui ortodocși care se folosesc de Biblia editată de Societatea Biblică Britanică, dar e bine să se știe că aceștia fac parte, fără să-și dea seama, din categoria acelor care ignoră trei lucruri: că Biblia pe care o au în mînă este, dint-un important punct de vedere, o carte protestantă; că acestei Biblii îi lipsesc unele cărți sfînte; că una din cele nouă porunci ale Bisericii Ortodoxe interzice celor care nu sînt înțăriți în cunoașterea și tălmăcirea cuvîntului dumnezeiesc, citirea cărților de proveniență eterodoxă.

Împărțirea ortodoxă a cărților biblice în «canonice» și «bune de citit» (ἀγαπώμενα) și împărțirea romano-catolică a acestor scrieri sfînte în «proto-canonice» și «deutero-canonice» nu exprimă ideea că autorii cărților din categoria a doua ar fi fost lipsiți de harisma inspirației biblice, ori că aceste cărți n-ar face parte din canonul biblic. O astfel de împărțire, care datează din vremurile, amintește doar faptul că cele din prima categorie provin din vechea Biblie ebraică a iudeilor paleștineni, pe cînd cele din categoria a doua ne-au fost transmise prin intermediul Septuagintei. Această împărțire interesează așadar doar pe teologii care studiază istoria formării canonului biblic. Ea nu s-a făcut și nu este amintită cu scopul de a micșora valoarea vreunor cărți ale Sfîntei Scripturi. Biserica Ortodoxă — care de cînd se știe cinstește și folosește canonul biblic alexandrin și care a inclus în cărțile ei de slujbă și texte luate din scrierile specifice Septuagintei — nu va accepta niciodată ca scrierile sfînte din această categorie să fie eliminate din cuprinsul tradițional al Sfîntei Scripturi.

Dar mai este ceva. Istoria bisericească cunoaște destule cazuri în care schisma și erezia, generate mai totdeauna doar de ambiții omenești, au ajuns să-și creeze cu vremea și o așa-numită bază biblică și în care exegeza a fost aceea care le-a furnizat argumentele căutate. Astăzi, în era cultivării spiritului irenic și ecumenist în relațiile interconfesionale, Bisericile nu se mai învinuiesc unele pe altele de erezie și schismă și caută împreună, printr-o mai profundă valorificare a mesajului dumnezeiesc din Sfînta Scriptură, calea spre înțelegere, stîmă reciprocă și conlucrare frățească pe terenul creștinismului practic, în speranța că această cale îi va duce, pînă la urmă, la unitatea voită de Domnul Hristos. Cîteva exemple luate din «*Biblia sau Sfînta Scriptură a Vechiului și Noului Testament*. Cu trimiteri. London, The British and Foreign Bible Society. 1966» nu sînt însă favorabile acestui deziderat.

De ce să se traducă prin «presbiteri» — nume purtat de slujitorii unor culte neoprotestante care nu recunosc caracterul de taină al preoției sacramentale, de succesiune apostolică, pe care însuși Domnul Hristos a instituit-o anume în Biserica Sa — și nu prin «preoți» (ca în Luca XVII, 14 și Fapte VI, 7), substantivul grecesc πρεσβύτεροι din Faptele Apostolilor XIV, 23; XX, 17; I Tim. V, 14, 19; Tit I, 5; Iacob V, 14 și

I Petru V, 1 ? Nu reliefaarea tezei protestante despre preoția universală a creștinilor, teză care susține că numai această preoție ar fi de origine divină, s-a urmărit atunci când textul din I Petru V, 1 — redat în Bibliile vechi, în traducere literală, prin cuvintele : «Pe preoții voștri îi rog, ca unul care sînt împreună preot și martor al patimilor lui Hristos și pârtaș al mării ce va să se descopere» — a fost tradus astfel : «Sfătuiesc pe presbiterii dintre voi, eu care sînt un presbiter ca și ei, un martor al patimilor lui Hristos și pârtaș al slavei care va fi descoperită» ? Nu din spirit de propagandă pentru o practică ceremonială tipic protestantă, traducerea tradițională a textului din I Tim. IV, 14 : «Nu nesocoti harul ce este în tine, care ți s-a dat prin proorocie, cu punerea minilor preoților», a fost înlocuită prin : «Nu fi nepăsător față de darul care este în tine, care ți-a fost dat prin proorocie, cu punerea minilor de către ceata presbiterilor» ?

Dață ne-am oprit la acest exemplu, care și singur este destul de grăitor, ni s-ar putea răspunde prin cunoscutul dicton al strămoșilor noștri romani : Testis unus testis nullus. Cum însă și Legea lui Hristos recomandă ca «tot cuvîntul să se satornicească prin gura a doi sau trei martori» (Matei XVIII, 16), iar Sfîntul Apostol Pavel scrie ucenicului său Timotei, așezat de el episcop în Efes : «Împotriva unui presbiter să nu primești învinuire decît din gura a doi sau trei martori» (I Tim. V, 19, citat după amînita ediție britanică), vom întîri exemplul de mai sus cu încă două sau chiar trei...

Substantivul εἰκὼν înțîlnit de 19 ori în textul original al Noului Testament¹², este tradus de obicei, în edițiile românești, prin cuvîntul «chip, imagine». Afîndu-se sub influența învățăturii și practicii protestante și evitînd traducerea literală utilizată chiar de ei în cele mai multe din aceste 19 versete, autorii traducerii editate de Societatea Biblică Britanică n-au pierdut prilejul de a-și arăta poziția față de una din învățăturile și datinile ortodoxe : cinstirea sfințelor icoane. De aceea substantivul εἰκὼν din Romani I, 23 și Apocalipsa XIII, 14; XIV, 9, 11; XV, 2; XIX, 20 și XX, 4, unde sînt combătute actele de idolatrie, a fost tradus de aceștia prin cuvîntul «icoană».

Din cele mai vechi timpuri, Maica Domnului nostru Iisus Hristos este cinstită de creștini ca Pururea Fecioară și Născătoare de Dumnezeu. În tradiția dogmatică și liturgică a Bisericii Ortodoxe și în evlavia fiilor ei, Prea Curăta Fecioara Maria este cinstită ca fiind mai presus de îngeri și de toți sfinții, iar virginitatea ei maternă nu ridică nici o problemă de credință, căci Acela pe care ea l-a născut fără prihană n-a fost doar om, ci și Fiul lui Dumnezeu. Protestanții, în general și mai cu seamă neoprotestanții resping cultul străvechi pe care ceilalți creștini i-l aduc de aproape două milenii și nu se sfîlesc să-și arate, în mod deschis sau peocolite, dezacordul lor cu cinstirea deosebită pe care aceștia i-o acordă.

¹² Matei XXII, 20; Marcu XII, 16; Luca XX, 24; Rom. I, 23; VIII, 29; I Cor. XI, 7; XV, 49; II Cor. III, 18; IV, 4; Col. I, 15; III, 10; Evrei X, 1; Apoc. XIII, 14; XIV, 9, 11; XV, 2; XVI, 2; XIX, 20 și XX, 4.

În trecut, acest dezacord îmbrăca adesea, forma unor polemici religioase dăunătoare. În zilele noastre, ale relațiilor interconfesionale iregulate și ecumeniste, asemenea polemici apar ca anacronice. În aceste condiții, Societatea Biblică Britanică ar putea să procedeze la revizuirea de pildă a expresiilor care, prin intermediul edițiilor destinate unor cititori de limbă română, vizează în mod impropriu cultul ortodox al Maicii Domnului. Căci este nepotrivită pentru ortodocși, denumirea de «nevastă» dată Fecioarei Maria în traducerea cuvîntului grecesc γυνή din Matei I, 20 și 24, precum și cea de «soție» dată Bisericii creștine în Apocalipsa XIX, 7.

Se știe, de asemenea, că Reforma protestantă a înscris între principile ei de bază teza că Revelația divină supranaturală se află numai în Sfînta Scriptură și că ceea ce ortodocșii și romano-catolicii numesc «Sfînta Tradiție» nu poate fi considerat izvor dumnezeiesc al învățurii creștine. Studii recente asupra originii cărților Noului Testament au zdruncinat serios bazele acestei teze, astfel încît problema raportului dintre Scriptură și Tradiție nu mai este pusă, în teologia protestantă, în termeni categorici de altădată. În urma contactelor interconfesionale prilejuite de Mișcarea ecumenică, teologia protestantă din ultima vreme admite, din ce în ce mai mult, că Scriptura și Tradiția se întrepîtrund, se condiționează și se susțin reciproc.

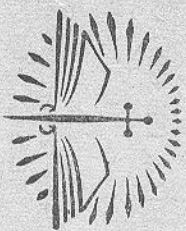
Astfel stînd lucrurile, considerăm posibil ca autorii edițiilor britanice ale Bibliei în limba română să traducă printr-unul din cuvintele «predanie, datină, tradiție», și nu prin cel de «învățătură», substantivul grecesc παράδοσις folosit de Sfîntul Apostol Pavel, pentru noțiunea de Tradiție divină, în I Corinteni XI, 2 și II Tesaloniceni II, 15 și III, 6, substantiv grecesc pe care ei l-au tradus prin «datină» atunci cînd, din pricina contextului, n-au putut face aluzie la învățătura ortodoxă despre valoarea, necesitatea și obîrșia dumnezeiască a Sfîntei Tradiții (Matei XV, 2, 3, 6; Marcu VII, 3, 5, 8, 9, 13; Gal. I, 14 și Col. II, 8).

La aceste cîteva exemple, mai pot fi adăugate și altele, dar considerăm că cele de mai sus sînt mai mult decît suficiente pentru înțelegerea atitudinii ortodocșilor față de această Biblie și pentru justificarea propunerii de întregire a canonului biblic și de îndreptare a traducerii puse de ea în circulație.

Edițiile Noului Testament și ale întregii Biblii, care au apărut în Biserica noastră după 1900, vor forma obiectul unei expunerii viitoare.

STYRII TEOLOGICE

REVISTA INSTITUTELOR TEOLOGICE DIN PATRIARHIA ROMÂNĂ

SERIA a II-a - ANUL XXVI, Nr. 7-8, SEPTEMBRIE - OCTOMBRIE 1974

BUCUREȘTI